

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Магістерська програма «Політологія» (Німецькі та європейські студії)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН В МЕЖАХ КОНЦЕПТУ
ЦИВІЛЬНОЇ ВЛАДИ (1990 – 2017 рр.)

дипломна робота
на здобуття академічного звання магістра політології
студентки Олійник Дар'ї Анатоліївни

Науковий керівник
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології НаУКМА
Єремєєв О. С.

Рецензент
доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин НаУКМА
Гнатюк М. М.

Робота допущена до захисту в ДЕК рішенням кафедри політології
протокол №__ від _____ 202_ р.

Завідувач кафедри _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ «КОНЦЕПТУ ЦИВІЛЬНОЇ ВЛАДИ» В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ РІШЕННЯХ ФРН	7
1.1. Пояснення «концепту цивільної влади»	7
1.2. Методологія дослідження зовнішньополітичних змін в політиці держави	14
РОЗДІЛ II. ІСТОРИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ПОЕТАПНОЇ ЗМІНИ ВЕКТОРІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН.....	23
2.1. Адаптація зовнішньополітичних дій під час «холодної війни» (1945 –1990 рр.)	23
2.2. Період об'єднання Німеччини. «Новий шлях» (1990 – 1998 рр.)	27
2.3. Часи «червоно-зеленої» коаліції та зміна цінностей в суспільстві (1998 – 2005 рр.)	32
2.4. Друга «велика коаліція» (2005 – 2009 рр.). Основні зовнішньополітичні здобутки та ключові досягнення уряду на чолі з А. Меркель	38
РОЗДІЛ III. ЗМІНА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ФРН В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ (2011 – 2017 рр.).....	47
3.1. Лівійський конфлікт та нові стратегії розвитку оборонної політики.....	47
3.2. Період правління третьої «великої коаліції». Міжнародні очікування та внутрішньополітичні дискусії	51
3.3. Зовнішньополітичні виклики для третьої «великої коаліції». Конфлікти в Україні, Сирії та Іраку	57
3.4. Аналіз «Білих книг з безпеки ФРН та стану Бундесверу» та «Лінії оборонної політики ФРН»	64
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	75
АНОТАЦІЯ.....	87

ВСТУП

Актуальність роботи

Після 1990 року відбулися значні зміни в зовнішній політиці Німеччини. Зокрема, з 1998 по 2001 рік рішення щодо дій зовнішньої політики та політики безпеки приймалися «червоно-зеленою» (СДПН та «Союз 90/Зелені») коаліцією федерального уряду, що призвело до глибоких внутрішніх та структурних змін¹.

З того часу ведеться суперечлива дискусія, яка стосується розміщення збройних сил Німеччини на території інших країн, а саме, військової допомоги іншим державам у кризових ситуаціях. Однак мета їхніх зовнішньополітичних дій та рішень все одно залишається незмінною – продовження політики «стриманості». Політика «цивільної влади», якої дотримується Німеччина ще з часів закінчення Другої світової війни, має особливе значення і вміщує в собі три основні поняття, а саме: багатосторонність, участь у миротворчих операціях та міжнародне співробітництво. Такі політичні суперечки призвели до контраверсійних думок в суспільстві на цей рахунок.

З одного боку, йдеться про так звану сучасну політику «нормалізації», прихильники якої вважають, що Німеччина перш за все повинна діяти згідно власних інтересів та перестати вважати себе «опікуном» всього світу. З іншого боку, мова йде про «концепт цивільної влади» Німеччини, в основі якого лежить принцип використання збройних сил лише у випадку самооборони або колективно легітимованих крайніх випадках². Після цієї дискусії вчені дійшли спільного висновку, що Німеччина повинна розширювати лояльну та мирну зовнішню політику без військових операцій після її возз'єднання.

Однак сьогодні ця тема знову стала актуальною. Після пережитої «холодної війни», у часи, коли європейські країни здебільшого виявляють бажання співпрацювати, укласти мирні договори та створювати альянси між

¹ Herkendell M. Deutschland: Zivil- oder Friedensmacht? Außen- und sicherheitspolitische Orientierung der SPD im Wandel (1982–2007) / Michael Herkendell. – Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf, 2012. – P. 101.

² Maull H. Deutschland als Zivilmacht / S. Schmidt, G. Hellmann, R. Wolf // Handbuch zur deutschen Außenpolitik / Hanns Maull. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – P. 73–81.

собою, а країни Близького Сходу вже повністю виснажені від постійних конфліктів та війн зі своїми сусідами, виникає питання: «Чи дійсно Німеччина все ще повинна залишатися осторонь під час цих світових подій чи «концепт цивільної влади» поступово змінюється на «політику нормалізації»? «Чи повинна Німеччина, всупереч «цивільній владі» та «цивілізаційному процесу», яких вона дотримується ще з часів закінчення Другої світової війни, все ж ставити власні інтереси на перше місце і не дозволяти минулим помилкам перешкоджати майбутнім досягненням в проведенні зовнішньої політики?»

Дана магістерська робота спрямована на дослідження зовнішньополітичних змін у рішеннях німецьких урядів за різні періоди часу, та відповідно, за правління різних політичних акторів та коаліцій. Основну увагу варто приділити саме «концепту цивільної влади», так як він є основою для подальшого розуміння всіх змін у політичних процесах Німеччини, які будуть поетапно висвітлені в роботі. Так як дане дослідження буде охоплювати історичний поетапний розвиток становлення зовнішньої політики ФРН, а саме, післявоєнний період «холодної війни» та часи правління різних коаліцій, його актуальність полягатиме в прогнозуванні подальших політичних рішень та дій федерального уряду щодо зовнішньої політики та політики безпеки ФРН, їхній вплив на міжнародну співпрацю з іншими країнами європейського континенту та майбутній розвиток багатосторонніх відносин, зокрема й трансатлантичного партнерства.

Мета роботи. Обґрунтувати зміну зовнішньополітичного вектору німецької політики в «концепті цивільної влади».

Для реалізації мети даної роботи необхідно виконати низку завдань, спрямованих на досягнення конкретних результатів дослідження, а саме:

- визначити поняття «концепт цивільної влади» та виокремити методологію дослідження зовнішньополітичних змін в урядовій політиці;
- описати адаптацію зовнішньополітичних дій ФРН під час «холодної війни» (1945 – 1990 рр.) та за періоду об'єднання Німеччини (1990 – 1998 рр.), охарактеризувати часи «червоно-зеленої» коаліції (1998 – 2005 рр.), під час

правління якої поступово почали змінюватися цінності у суспільстві, а також дії федерального уряду за часів правління другої «великої коаліції» (2005 – 2009 рр.) та визначити основні зовнішньополітичні здобутки та ключові досягнення уряду на чолі з А. Меркель;

- описати лівійський конфлікт та класифікувати нові стратегії розвитку оборонної політики ФРН, порівняти міжнародні очікування та внутрішньополітичні дискусії у період правління третьої «великої коаліції», довести трансформацію зовнішньополітичних дій на прикладі конфліктів в Україні, Сирії та Іраку, зробити порівняльний аналіз «Білих книг з безпеки ФРН та стану Бундесверу» та «Ліній оборонної політики ФРН».

Дослідницьке запитання. На основі вищезгаданих пунктів, запитання для дослідження даної дипломної роботи звучатиме так: «Наскільки змінився напрямок зовнішньополітичних дій та рішень німецької влади за період 1990 – 2017 рр.»?

Об’єктом дослідження є зовнішня політика ФРН у період 1990 – 2017 рр.

Предметом дослідження є зовнішня політика ФРН у період 1990 – 2017 рр. у контексті «концепту цивільної влади».

Методологія проведення дослідження базуватиметься на «концепті цивільної влади», який одночасно є соціально-конструктивістською теорією міжнародних відносин, затвердженою відомим німецьким політологом Гансом Маулем та моделлю його численних досліджень в співпраці з Кірсте Кнут. За допомогою теорії ролей, яка бере витоки із конструктивістського підходу, пояснюватимуться причини зовнішньополітичної поведінки Німеччини, визначення конкретних цілей, стратегій та інструментів для її проведення, особливості її співпраці з іншими державами та організаціями.

Методи дослідження. За допомогою порівняльно-правового методу здійснюватиметься аналіз таких офіційних документів, як «Коаліційні угоди», «Білі книги безпеки ФРН та стану Бундесверу» та «Лінії оборонної політики ФРН». Метод контент-аналізу допоможе ґрунтовніше дослідити інтерв’ю та

виступи ключових державних діячів, які приймають участь в прийнятті зовнішньополітичних рішень ФРН. За допомогою історичного методу аналізуватимуться фази розвитку та зміни вектору зовнішньої політики за період 1990 – 2017 рр., які будуть детально розглядатися в «концепті цивільної влади». Також буде використовуватись метод кейс-стаді, який спрямовуватиметься на дослідження конфліктів в Україні, Сирії та Іраку й безпосередня участь Німеччини у їх вирішенні.

Джерельно-документальною базою є наукові концепції, теоретичні розробки та інформація з періодичних видань, монографій в області дослідження зовнішньої політики Німеччини та «концепту цивільної влади» таких вітчизняних та іноземних фахівців, як Н. Шувалова, І. Постемська, А. Донская, Г. Мауль (H. Maull), К. Кнут (K. Knut), С. Харніш (S. Harnisch), С. Гарайс (S. Gareis), І. Хайтман-Кронінг (I. Heitmann-Kroning), А. Прадетто (A. Pradetto), Т. Ріссе (T. Risse), К. Хакке (C. Hacke) та інших авторів. Водночас, попри вагомий внесок зазначених вчених, залишається актуальним питання процесу трансформації зовнішньої політики ФРН.

Практичне значення. Дослідження даної роботи може слугувати для подальших наукових іноземних та вітчизняних праць в галузі зовнішньої політики ФРН та використання «концепту цивільної влади» як теоретичної бази для пояснення урядових рішень.

Хронологічні межі: 1990 – 2017 рр., що пояснюється періодом об'єднання Німеччини та закінченням третього терміну правління уряду Ангели Меркель.

Структура роботи та обсяг дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен розділ поділяється на підрозділи, висновків, списку використаної літератури та анотації. Загальний обсяг дипломної роботи становить 88 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ «КОНЦЕПТУ ЦИВІЛЬНОЇ ВЛАДИ» В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ РІШЕННЯХ ФРН

1.1. Пояснення «концепту цивільної влади»

Витоками для розуміння поняття «цивільної влади» слугують політичні процеси, які відбувались на початку ХХ ст., коли постала необхідність у точному визначенні поняття «Європи» як політичного конструкту. Причинами для цього став той факт, що сучасна Європа виконує головну роль в інтеграційних та взаємодоповнюючих політичних процесах як між державами, так і між недержавними організаціями. Така багатостороння взаємодія формує загальну систему теперішнього Європейського Союзу, і тим самим, наповнює концепт Європи конкретним політичним сенсом, який домінує над економічними, культурними або географічними спробами його визначення. В 70-х роках ХХ ст. формується декілька напрямів розуміння поняття «Європи», які обумовлюються змінами інституційних кордонів, процесами внутрішньої інтеграції та розширення ЄС, які призводять до певної міжнародної дискримінації, адже вони дають державам підтвердження щодо цілковитої приналежності до Європи, або ж навпаки, витісненню з її кордонів. Такими поняттями є «ексклюзивний» аспект, тобто той, який розуміє Європу як континентальну «торгову державу», або як «фортецю», та «інклюзивний» аспект, який описує Європу як «громадянську силу», яка формально не є світовим актором³.

Керуючись «інклюзивним» поняттям Європи, в 1972 році політичний аналітик Франсуа Дюшен вводить поняття «цивільної сили Європи» (*civilian power Europe*), яке стає основою для досліджень концепту Європи саме в контексті «цивільної», а не «військової» сили, що було притаманно для тих років. Така інновація сформувала нові рамки для розуміння Європи як

³ Донская А. Концепт Европы: политические основы конструирования и вариативность значения [Електронний ресурс] / Анастасия Донская. – 2012. – С. 1. – Режим доступу до ресурсу: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2012/1808/9063_fff4.pdf (дата звернення 08.05.2020 р.). – Назва з екрану.

цілісного конструкту та створила новий напрямок для подальших досліджень. «Цивільній силі Європи» притаманні такі основні характеристики, як провідна роль економічної сили в досягненні національних цілей, домінування дипломатичної співпраці у вирішенні міжнародних проблем та використання наднаціональних інститутів в досягненні міжнародного розвитку⁴.

Ф. Дюшен вбачав перспективу розвитку Європейської Спільноти (European Community) саме в цивільній владі, яка є «силовим центром для світового розширення громадянських та демократичних норм»⁵. Він акцентував увагу на тому, що для підтримання військової діяльності вже існувало НАТО, а Європейська Спільнота повинна бути «моделлю цивілізаційного прогресу, вплив якого може мати велике політичне значення цивільних форм влади»⁶. Таким чином, можна стверджувати, що праці Франсуа Дюшена дали поштовх на проведення антимілітаристської політики Європейської Спільноти, яка стала своєрідним фундаментом для подальшого розвитку концепту «цивільної влади».

При аналізі основних моделей поведінки ЄС, Берт Ріле акцентує свою увагу на трьох базових європейських принципах, якими керується Європейський Союз на міжнародній арені. Автор систематизує та порівнює між собою «цивільну», «нормативну» та «мирну» влади, враховуючи їхні особливості та аналізуючи різні аспекти даних концепцій. Характеризуючи концепт «цивільної влади», Б. Ріле стверджує, що навіть Франсуа Дюшен, який був його основоположником, не зміг настільки точно та ґрунтовно дослідити цей концепт, як це зробив німецький вчений Ганс Мауль⁷. «Цивільну владу» автор визначає як певний політичний суб'єкт, який здатний сприяти просуванню цивілізаційних процесів в міжнародних відносинах. Під «цивілізаційними процесами» в міжнародних відносинах Г. Мауль має на увазі

⁴ Там само. – С. 2.

⁵ Duchene F. Die Rolle Europas im Weltsystem: Von der regionalen zur planetarischen Interdependenz / M. Kohnstamm, W. Hager // *Zivilmacht Europa – Supermacht oder Partner?* / Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973. – P. 35.

⁶ Ibid. P. 33.

⁷ Riehle B. Die Europäische Union als internationaler Akteur. Eine taxonomische Analyse europäischer Verhaltensoptionen / Bert Riehle. – Münster: LIT Verlag, 2013. – P. 142.

розширення спектру певних цінностей – як на міждержавному, так і на внутрішньодержавному рівні. Він окреслює набір певних критерій, які характерні для «цивільної влади», а саме:

- вирішення конфліктів без застосування сили – «culture of non-violent management of conflict»;
- верховенство права – «rule of law»;
- широкі політичні можливості для участі в процесі прийняття рішень – «representative, democratic participation in decision-making»;
- соціальна рівність – «social equity»⁸.

Аналізуючи зовнішню політику Німеччини, Ганс Мауль посилається на «концепт цивільної влади» як на рушій, здатний здійснити вплив на цивілізаційні процеси міжнародної політики без військових втручань. На основі цього концепту, зовнішня діяльність ФРН та її співпраця з мультилатеральними інституціями та іншими організаціями здійснюється лише згідно верховенства права та демократичних поглядів⁹. Автор стверджує, що «особливістю зовнішньої політики ФРН є те, що вона діє як ініціатор та коопераційний мотор, який має вплив на цивілізаційний процес в міжнародних відносинах»¹⁰.

«Концепт цивільної влади» ототожнюється з такими поняттями, як «ніколи один» («never alone») та «ніколи знову» («never again»). Під категорією «never again» слід розуміти культуру військового стримування, а категорією «never alone» пояснюється прагнення ФРН до мультилатеральної співпраці та бажання бути надійним союзником¹¹. Ці два принципи є фундаментальним складовими німецького «рольового концепту», який ми детальніше розглянемо у наступному підпункті цього розділу.

⁸ Ibid. P. 143-144.

⁹ Zeitler K. Deutschlands Rolle bei der völkerrechtlichen Anerkennung der Republik Kroatien / Klaus Peter Zeitler. – Marburg: Tectum Verlag, 2000. – P. 177.

¹⁰ Maull H. Großmacht Deutschland? Anmerkungen und Thesen / H. Maull, K. Kaiser // Die Zukunft der deutschen Außenpolitik / Hanns Maull. – Bonn: Europa Union Verlag, 1993. – № 72. – P. 64.

¹¹ Heitmann-Kroning I. Deutsche Sicherheitspolitik zwischen never alone" und never again" / Imken Heitmann-Kroning. – Berlin: Budrich, Barbara Verlag, 2016. – Aufl. 1. – P. 49.

Негативні наслідки завершення Другої світової війни наклали серйозний відбиток на подальший розвиток зовнішньої політики ФРН. Звідси бере свій витоки поняття «ніколи один» («never alone»), що означає повну відмову Німеччини від військового втручання з власної ініціативи та її готовність не приймати самостійних зовнішньополітичних дій, які б яким-небудь чином суперечили мирній міжнародній політиці, або відносинам з окремими державами. Завдяки такій «політиці невтручання», Німеччина спрямувала свої ресурси на підтримання та оптимізацію інтеграційних процесів, тим самим налагоджуючи міжнародну співпрацю¹². Таким чином, обмежуючи свою діяльність в одній сфері, в даному випадку – у військовому втручанні, ФРН змогла досягти цілісної налагодженої системи успішних зовнішньополітичних дій завдяки іншій – міжнародній співпраці. Тож, з тих часів зовнішньополітична діяльність Німеччини керується принципами мультилатералізму, який в даному контексті трактується як «політична модель поведінки, що є гарантом дотримання норм та правил між двома, або більше, кооперуючими сторонами (акторами або державами), особливо у тих випадках, якщо дотримання цих правил суперечить особистим інтересам однієї з сторін»¹³.

Г. Мауль стверджує, що не порушуючи основних принципів «концепту цивільної влади», військова сила може застосовуватися лише тоді, коли це є неминучою необхідністю, а саме – у випадку самооборони, передусім для підтримання миру та забезпечення колективної безпеки, а також задля дотримання правових норм¹⁴.

Використання військової сили є можливим лише за умов мультилатералізму: по-перше такі дії мають бути колективно легітимованими, а по-друге колективно організованими та виконаними¹⁵. Тобто, лише в разі

¹² Ibid. P. 50.

¹³ Gareis S. Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik: Eine Einführung / Sven Bernhard Gareis. – Berlin: Barbara Budrich Verlag, 2006. – Aufl. 2. – P. 60.

¹⁴ Kirste K., Maull H. Zivilmacht und Rollentheorie // Zeitschrift für Internationale Beziehungen. – 1996. – № 2 (3). – P. 283-313.

¹⁵ Ibid.

неминучого, безвихідного положення та виникнення ситуації, коли неможливо діяти інакше, німецька влада має право на використання воєнної сили, проте ці дії мають бути ретельно зважені, обґрунтовані та колективно обговорені спільнотою країн, або окремими країнами, і лише в цьому випадку вони будуть вважатись повністю легітимними.

Друга категорія для аналізу «концепту цивільної влади», а саме «never again» («ніколи знову»), є особливо важливою для визначення характеру теперішніх зовнішньополітичних дій, адже згідно неї, Німеччина заприсяглась більше ніколи не повторювати помилок Другої світової війни та не брати участі у війнах, а тим паче, ініціювати їх¹⁶. Такий напрямок є відбитком минулого Німеччини, сорому за дії її нацистського канцлера Адольфа Гітлера, який тримав весь свій в страху та забрав життя мільйонів людей. «Ніколи знову» вміщає в себе також загальновідоме поняття «ніколи знову Аушвіцу», і тим самим передбачає повну відмову від будь-яких тоталітарних дій або дотримання тоталітарного режиму.

Вищезгадані поняття можна трактувати і з іншої сторони – таким чином, згадуючи «ніколи один» («niemals alleine»), «ніколи знову» («nie wieder»), або «ніколи знову Аушвіцу» («nie wieder Auschwitz»), ФРН сприяє мирній політиці не тільки у своєму відношенні до інших держав, а й акцентує увагу на обов'язковості ліберальних взаємовідносин та вирішенні будь-яких суперечок дипломатичним, демократичним шляхом й на світовій арені.

«Культура військового стримування», яка стала невід'ємною частиною курсу зовнішньої політики ФРН, особливо після її возз'єднання, виражає повну відмову від мілітаризму, який панував у часи націонал-соціалізму, та загалом скептичне ставлення до використання військових сил для вирішення конфліктів¹⁷. Бен Ломбарді впевнений, що дуже невелика кількість країн настільки пильно слідкує за дотриманням мирної політики на міжнародній

¹⁶ Heitmann-Kroning I. Deutsche Sicherheitspolitik zwischen never alone" und never again" / Imken Heitmann-Kroning. – Berlin: Budrich, Barbara Verlag, 2016. – Aufl. 1. – P. 57.

¹⁷ Wagner W., Schlotter P. Zwischen Multilateralismus und militärischer Zurückhaltung: die Sicherheits- und Verteidigungspolitik Deutschlands / M. Schmidt, R. Zohnhöfer // Regieren in der Bundesrepublik Deutschland / Wolfgang Wagner, Peter Schlotter. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006. – P. 447.

арені та відмовою від військових втручань в якості інструменту зовнішньої політики, як це робить Німеччина¹⁸. Проте, було б неправильно стверджувати, що «культура військового стримування» потрібно прирівнювати до пацифізму, так як мається на увазі, що застосування військової сили можливе, але лише у вибіркових ситуаціях та як «ultima ratio» («вимушена міра»)¹⁹. Така специфічна «культура військового стримування» ще довгі роки потому репрезентувала характер зовнішньої політики ФРН та дотримується її й сьогодні. Про це свідчать виступи представників німецької влади, які неодноразово наголошували на принципах ліберальної політики інтеграційного спрямування та особливо важливому аспекті – військовому невтручанні. Наприклад, у 2004 році колишній міністр закордонних справ Йошка Фішер, каже:

«В майбутній німецькій зовнішній політиці «культура військового стримування» буде виражена набагато яскравіше ніж, наприклад, у інших країнах ЄС, або навіть у США. Наш історичний досвід не дозволяє нам діяти інакше, і тому всі питання будуть вирішуватись тільки дипломатичним шляхом»²⁰.

Федеральний канцлер Німеччини Ангела Меркель так висловлюється щодо напрямку їхньої зовнішньої політики: «Військове стримування та використання збройних сил лише в крайньому випадку – це основна парадигма державної політики ФРН»²¹.

«Культура військового стримування» також характеризується не тільки відмовою від будь-якого воєнного втручання, а й застосування збройних сил саме як інструменту політичної влади. Реакцією на експансійну та владоорієнтовану політику Німеччини у минулому стало обмеження

¹⁸ Lombardi B. All politics is local: Germany, the Bundeswehr, and Afghanistan // International Journal. – 2008. – № 3 (63). – P. 592.

¹⁹ Philippi N. Bundeswehr-Auslandseinsätze als außen- und sicherheitspolitisches Problem des geeinten Deutschland / Nina Philippi. – Frankfurt am Main: Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1996. – P. 21-24.

²⁰ Rede des Bundesministers des Auswärtigen Amt, Joschka Fischer [Електронний ресурс] // Die Bundesregierung. – 2004. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/rede-des-bundesministers-des-auswaertigen-joschka-fischer--792306> (дата звернення 09.05.2020 р.). – Назва з екрану.

²¹ Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Einsatz der Bundeswehr in Afghanistan vor dem Deutschen Bundestag am 22. April 2010 in Berlin [Електронний ресурс] // Die Bundesregierung. – 2010. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/regierungserklaerung-von-bundeskanzlerin-dr-angela-merkel-795128> (дата звернення 09.05.2020 р.). – Назва з екрану.

представниками урядових кіл ФРН політичної влади при веденні зовнішньополітичних дій та зміну пріоритетів на користь інтеграційних процесів. Аспект обмеження політичної влади дійсно тісно пов'язаний із скептичним ставленням німецької влади до застосування військової сили, проте існують ще багато інших компонентів, які мають суттєвий вплив на формування національних інтересів²².

Як вище згадувалось, «концепт цивільної влади» був значно розвинутий, розширений та ґрунтовно досліджений лише після возз'єднання Німеччини політологом Гансом Маулем, незважаючи на те, що саме поняття «цивільної влади» вперше було застосоване французьким журналістом та аналітиком Франсуа Дюшеном в 1972 році при дослідженні концепту «нормативної влади», в основі якого лежали економічні, громадянські та нормативні засади, які повністю заперечували використання воєнних засобів для просування різноманітних ідей та ініціатив.

З плином часу, дослідників, бажаючих проілюструвати інші аспекти цього поняття, аргументуючи свої теоретичні висловлювання емпірично доведеними фактами, ставало все більше, і даний концепт набув нових відтінків, абсолютно різних поглядів з наукової точки зору, що дозволило розширити спектр науково-дослідницьких думок та за рахунок цього, забезпечило плюралістичний та легітимний характер для подальших досліджень «концепту цивільної влади».

Одними з таких дослідників, які внесли свій вклад в розвиток «концепту цивільної влади», вважаються А. Юнеманн та Н. Шьорніг, в чийх працях значення даного поняття полягає в просуванні ідеї миру, демократії та дотриманні людських прав;²³ С. Ставрідіс асоціює «реальну цивільну владу» з «міжнародним актором, який просуває людські права та демократичні

²² Heitmann-Kroning I. Deutsche Sicherheitspolitik zwischen never alone" und never again" / Imken Heitmann-Kroning. – Berlin: Budrich, Barbara Verlag, 2016. – Aufl. 1. – P. 58.

²³ Jünemann A., Schörnig N. Die Sicherheits- und Verteidigungspolitik der Zivilmacht Europa. Ein Widerspruch in sich? / A. Jünemann, N. Schörnig. // Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK). – 2002. – № 13. – P. 6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.hsfg.de/fileadmin/HSFK/hsfk_downloads/report1302.pdf (дата звернення 09.05.2020 р.). – Назва з екрану.

принципи»²⁴; для Ани Юнкос «цивільна влада» в основному ототожнюється з просуванням демократичних цінностей²⁵; Елізабет де Цуттер звертає увагу на демократію, ринкову економіку, людські права та фундаментальну свободу як на основні складові поняття «цивільної влади»²⁶; окрім демократії та людських прав Й. Буркхардт згадує також про значимість хорошого управління та стійкий розвиток характеризуючи «цивільну владу»²⁷.

Тобто можемо прослідкувати, що такі поняття як «демократія», «людські права» та «мир» є найважливішими при дослідженні «концепту цивільної влади», так як на них посиляються основні його дослідники та, власне, саме ці інструменти відіграють основну роль при аналізі зовнішньої політики ФРН. Ганс Мауль, чий праці взяті за теоретичну базу даної роботи, також визначає вищезгадані принципи як «ядро» даного концепту та додає ще такі поняття як «справедливість» та «законність», які й формують основні принципи та орієнтири зовнішньої політики ФРН²⁸.

1.2. Методологія дослідження зовнішньополітичних змін в політиці держави

Зовнішня політика будь-якої держави залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників, які визначають напрямок розвитку стратегій та поведінку держави на міжнародній арені. Для того, щоб пояснити дії та рішення міжнародних акторів, дослідниками та науковцями використовуються 4 основні теорії міжнародних відносин: реалізм, інституціоналізм, лібералізм та соціальний конструктивізм.

²⁴ Stavridis S. Why the 'Militarising' of the European Union is strengthening the concept of a 'Civilian power Europe' / Stelios Stavridis. // Robert Schuman Centre for Advanced Studies. – 2001. – № 17. – P. 5. [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://cadmus.eui.eu/bitstream/id/1567/01_17.pdf/ (дата звернення 09.05.2020 р.). – Назва з екрану.

²⁵ Gross E., Juncos A. The other side of EU crisis management: A sociological institutionalist analysis / E. Gross, A. Juncos // EU Conflict Prevention and Crisis Management / Eva Gross, Ana E. Juncos. – London: Routledge, 2011. – P. 84.

²⁶ De Zutter E. Normative power spotting: an ontological and methodological appraisal // Journal of European Public Policy. – 2010. – № 8 (17). – P. 1122.

²⁷ Burckhardt J. The Civilization of the Renaissance in Italy / Jacob Burckhardt. – New York: Dover Publications, 2010. – P. 69.

²⁸ Maull H. What Is Civilian Power? // Germany, Civilian Power and the New Europe / Tewes Henning. – London: Palgrave Macmillan, 2002. – P. 14–15.

Теорія реалізму зародилась ще в першій половині ХХ ст. як альтернатива ідеалізму та передбачає, що структури міжнародних відносин мають схильність до анархізму, і лише завдяки політиці балансу сил та гегемонічному порядку її можна врегулювати. Суверенні національні держави в цьому випадку є основними суб'єктами²⁹.

Теорія інституціоналізму, яка виникла на фоні конфлікту між США та СРСР під час так званої «холодної війни», базується на ідеях раціонально мислячих акторів, які прагнуть до співпраці. Такими акторами є безпосередньо держави, або соціальні групи. Ці співпраці призводять до утворення міжнародних інституцій або режимів, які дають поштовх до кращої взаємодії в міжнародних відносинах³⁰.

Теорія лібералізму зароджується у 70-х роках ХХ ст. у період «розрядки» та розглядає окремих індивідуумів і групи людей як вирішальних акторів міжнародної політики. Вони здійснюють вплив на управління державою шляхом виборів та сприяють процесам демократизації³¹.

Неоінституціоналізм та неореалізм вважаються не можуть пояснити повною мірою «концепт цивільної влади» так як їхні інтереси зосереджені лише на екзогенних факторах та підпорядковані незмінному ранжуванню уподобань. Норми тут не відіграють істотної ролі, а скоріше вважаються обмежувальними діями, що, відповідно, суттєво впливає на поведінку актора³². Саме тому, найважливішою теорією для даної роботи є соціальний конструктивізм, так як він передбачає, що «реальність» та «соціальний світ» побудовані на основі спільних дій, ідей та норм, а структури та процеси в міжнародних відносинах мають схильність до змін³³. Після закінчення

²⁹ Schimmelfennig F. EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Political Conditionality, Economic Development and Transnational Exchange / F. Schimmelfennig, H. Scholtz. // European Union Politics. – 2008. – № 9 (2). – P. 191.

³⁰ Ibid. P. 202.

³¹ Ibid. P. 209.

³² Knut K. Rollentheorie und Außenpolitikanalyse / Kirste Knut. – Frankfurt am Main: Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1998. – P. 30.

³³ Ulbert C. Konstruktivistische Analysen der internationalen Politik / C. Ulbert, C. Weller // Konstruktivistische Analysen der internationalen Politik / C. Ulbert, C. Weller. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005. – Aufl. 1. – P. 12–17.

«холодної війни» особливо очевидним стало припущення про те, що інтереси та ідеї акторів не можуть бути однаковими завжди. Таким чином, актори мають змогу розвивати власне представлення про себе, власні ролі в міжнародних відносинах, які є рольовими концепціями. Однією з таких рольових концепцій є «концепція цивільної влади». Рольова концепція враховує також внутрішньополітичні процеси та впливи на формування ролей³⁴. Структура міжнародних відносин важлива для розуміння дій держав, але політична культура та розуміння ролей є невід'ємною частиною формування зовнішньої політики кожної держави. Важливим є також не лише самосприйняття актора, а й певні очікування інших акторів, що підкреслює значимість структур³⁵.

Аспект поведінки статусно-рольової діяльності найбільш точно вивчений в рамках концепції біхевіоризму та інтеракціонізму, дослідниками якої були такі психологи та соціологи як Джордж Мід (G. Mead), Ральф Лінтон (R. Linton), Герберт Блумер (H. Blumer), Ірвінг Гофман (E. Hoffmann) та ін. Рольова теорія відноситься до найбільш впливових у соціальній психології та соціології завдяки детальному аналізу морального розвитку особистості та поведінки людини. Згідно її основ, з кожним статусом людини або держави в суспільстві з'являється певна низка норм та очікувань. Ці норми визначають поведінку актора, який володіє цим статусом, по відношенню до інших³⁶.

Для того, щоб в повному обсязі дослідити «концепт цивільної влади» за основу методологічного дослідження даної роботи буде взята теорія ролей, яка використовуватиметься для аналізу зовнішньої політики. Вона належить до конструктивістських підходів та розглядає пояснювальні, рефлексивні та когнітивні змінні, як наприклад, ідеї та цінності. Цей теоретичний підхід має на меті детальне вивчення довгострокових політичних установок, норм та цінностей зовнішньої політики та політики безпеки ФРН, а також аналіз

³⁴ Rosenau J. *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory* / James Rosenau. – New York: Free Press of Glencoe, 1961. – P. 31.

³⁵ Holsti K. *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy* / Kal Holsti. // *International Studies Quarterly*. – 1970. – № 14 (2). – P. 234.

³⁶ Шувалова Н. *Этика государственной и муниципальной службы* / Наталия Шувалова. – Москва: Litres, 2018. – 2-ге вид. – С. 122.

легітимності політики держави щодо військових втручань. Ганс Мауль, який презентує теорію ролей як невід'ємну частину свого дослідження, використовує її як актороорієнтований підхід, який пояснює відмінності в зовнішній політиці різноманітних політичних суб'єктів. Тобто, держави створюють зовнішньополітичні рольові концепції, які мають на увазі не тільки власне світобачення, певні норми та цінності, але й рольові очікування від зовнішнього світу, беручи до уваги усталений приклад поведінки в міжнародних відносинах. Ці рольові концепти слугують орієнтиром для зовнішньополітичних дій, вони формують рамки, в яких затверджуються як державні інтереси та цілі, так і стратегії та інструменти, необхідні для здійснення цих цілей. Для детального вивчення та аналізу зовнішньої політики Німеччини Ганс Мауль обирає рольову концепцію «цивільної влади» як один з таких можливих зовнішньополітичних орієнтирів³⁷.

Витоки теорії ролей походять з соціології, соціальної психології та антропології, на основі якої, за допомогою рольових концепцій досліджувалася поведінка індивідуумів в соціальних процесах розвитку, а також у рольових конфліктах. В цілому «роль» може трактуватись як приклад поведінки, який пов'язаний із певною соціальною позицією та очікуваннями від соціальних груп³⁸. Поняття «ролі» має різні дефініції та є багатогранним завдяки широким можливостям до його використання в соціології. Наприклад, у соціологічному лексиконі Г. Рейнхольда воно означає «сукупність очікувань поведінки, які приписуються індивідові, чиї соціальні позиції досліджуються»³⁹.

Модель поведінки, яка очікується від актора, визначається двома змінними. Перша – це очікування інших (alter-part), а друга – важливість власного самосприйняття актора (ego-part)⁴⁰. Кірсте Кнут та Ганс Мауль

³⁷ Kirste K., Maull H. *Zivilmacht und Rollentheorie* // *Zeitschrift für Internationale Beziehungen*. – 1996. – № 2 (3). – P. 283.

³⁸ Heitmann-Kroning I. *Deutsche Sicherheitspolitik zwischen "never alone" und "never again"* / Imken Heitmann-Kroning. – Berlin: Budrich, Barbara Verlag, 2016. – Aufl. 1. – P. 25.

³⁹ Reinhold G. *Soziologie-Lexikon* / Gerd Reinhold. – München; Wien: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 1997. – 761 p.

⁴⁰ Harnisch S. *Der Zivilmachtsansatz ist keine Schönwettertheorie* / Sebastian Harnisch. – Trier: Universität Trier, 1997. – P. 21.

здавались питанням, чи можна застосовувати теорію, орієнтовану на вивчення поведінки індивідумів, до аналізу поведінки держав, і дійшли до висновку, що це можливо, адже дієздатна зовнішня політика повинна бути легітимізована значимими верствами населення, тобто окремими індивідуумами. Тому автори виходять з того, що держава має діяти як соціальний актор, який направляє свої дії як на дотримання норм та цінностей, так і на виконання певних очікувань інших акторів (*alter-part*). Виходячи з цього, Мауль та Кнут трактують теорію ролей як конструктивістський, рефлексивно-інтерпретативний підхід зовнішньої політики⁴¹.

Так як теорія ролей бере витoki із наук соціальних, довгий час вона зовсім не розглядалася як можливий теоретичний підхід в політичних науках, а лише як дескриптивний підхід у вивченні соціальних дисциплін. Цю ситуацію докорінно змінив канадський політолог Калеві Холсті, який у 1970 році представив свою статтю на тему «*National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*», в якій описував, що література в сфері міжнародних відносин вже давно присвоїла певну «класичну» роль кожній з держав. При цьому наголошується, що кожна держава має виконувати лише одну роль або функцію в системі розподілу влади. К. Холсті не був згоден з цим твердженням і провів самостійні дослідження, проаналізувавши офіційні заяви 71 держави та довів, що окремий актор або держава можуть виконувати різні ролі одночасно, які можуть бути визначені не лише міжнародним розподілом влади⁴².

Пізніше, у 1970-х – 1980-х роках цей концепт набув неабиякої популярності серед науковців та особливого значення в подальших американських дослідженнях. В 90-х роках Н. Бройнінг (N. Breuning), Ле Престре (Le Prestre) та Г. Хафец/ Х. Абрамсон/ С. Гріллот (G. Chafetz/ Н.

⁴¹ Kirste K., Maull H. *Zivilmacht und Rollentheorie* // *Zeitschrift für Internationale Beziehungen*. – 1996. – № 2 (3). – P. 285.

⁴² Holsti K. *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy* / Kal Holsti. // *International Studies Quarterly*. – 1970. – № 14 (2). – P. 241-245.

Abramson/ S. Grillot) опубліковували їхні дослідження на базі теорії ролей вже у порівняльному аналізі зовнішньої політики⁴³.

Як згадувалось вище, в Німеччині підхід теорії ролей набув популярності у 1990-му році із розвитком «концепту цивільної влади» Гансом Маулем, який через впровадження ідеального типу «цивільної влади», уможливив порівняння зовнішньополітичних відносин між державами та генералізацію поведінки між ними. Беручи за основу теорію ролей, у 1998 році Кірсте Кнут порівнює різноманітні зовнішньополітичні стратегії та інструменти Німеччини в концепті «цивільної влади»⁴⁴. Особливу увагу варто також приділити роботі Себастьяна Харніша, який в силу глибоких радикальних змін 1990-х рр. в політиці ФРН ставить питання про те, чи буде Німеччина надалі дотримуватись «концепту цивільної влади»⁴⁵. Таким чином, багаточисленні публікації, книги та статті, в яких досліджується «концепт цивільної влади» та інші питання, так чи інакше з ним пов'язані, мають стабільну закономірність – більшість його дослідників беруть теорію ролей за теоретичну базу, і саме тому, зовнішньополітичні дії ФРН в моїй роботі будуть проаналізовані за допомогою цієї рольової теорії.

Ганс Мауль наголошує, що «цивільна влада» має три основні характеристики:

- перша – класифікація «цивільної влади» як актора, який бере участь у формуванні міжнародних відносин та свідомо відмежовує себе від постановок задач та стратегій класичних великих держав («цивільна влада» як влада (сила));
- друга – «цивільна влада» як рольова концепція, що означає особливу форму зовнішньополітичного світобачення та стилю, який орієнтований на цивілізаційний процес міжнародної політики («цивільна влада» як роль);

⁴³ Klein T. Nationale GSVP-Politiken zwischen Kontinuität und Wandel / Tanja Klein. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2018. – P. 52.

⁴⁴ Ibid. P. 53.

⁴⁵ Harnisch S. Deutsche Außenpolitik nach der Wende: Zivilmacht am Ende? [Електронний ресурс] / Sebastian Harnisch // Universität Trier. – 2000. – Режим доступу: <https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/vortraege/dvpw2000vortrag.pdf> (дата звернення 09.05.2020 р.). – Назва з екрану.

- третя – «цивільна влада» як спосіб досягнення певних цілей, тобто зовнішньополітична стратегія, яка базується на особливих інструментах («цивільна влада» як посередник)⁴⁶.

Щоб звужити спектр ролей «цивільної влади», автори статті «Цивільна влада та теорія ролей» Ганс Мауль та Кірсте Кнут виокремили певний ряд ціннісних орієнтирів та задач, а також зовнішньополітичних способів поведінки та інструментів, які слугують категоріями аналізу при дослідженні державних дій, а саме:

- бажання до раціональної організації процесів. Однією з основних вимог до «цивільної влади» є взаємодія на регіональному та глобальному рівні міжнародних відносин. Це означає, що держава має бути ініціативною, організовувати майбутній розвиток за допомогою колективних зусиль, давати поштовхи до взаємної співпраці задля здійснення певних цілей.

- національна постановка задач, яка має на увазі потребу в безпеці таких сфер, як благополуччя, соціальна збалансованість, а також демократична стабільність. Для «цивільної влади» важливо вести демократично-соціальну внутрішню політику, тому цих усталених «цивілізаційних» принципів вони дотримуються і в міжнародних відносинах.

- міжнародна поставка задач. Тут важливо відмітити, що «цивільна влада» прагне коопераційної організації міжнародної політики та ставить часткову передачу суверенітету як необхідну умову. Під цим мається на увазі готовність в обов'язковому порядку дотримання міжнародних норм та режимів, прагнення до інституціоналізації міжнародних відносин, підтримка будь-яких форм їх удосконалення та розширення коопераційних зв'язків.

- тісно пов'язані інтереси та загальні цінності. Так як «цивільна влада» залишається вірною ціннісним орієнтирам зовнішньої політики, вона повинна слідувати процесам демократизації, просувати правові, демократично-плюралістичні, партиципаторні та ринкові структури. Загальні цінності, як

⁴⁶ Kirste K., Maull H. Zivilmacht und Rollentheorie // Zeitschrift für Internationale Beziehungen. – 1996. – № 2 (3). – P. 297.

наприклад, дотримання прав людини, є основними складовими національних інтересів. Особливого значення для дій, орієнтованих на «цивільну владу», набувають прагнення до економічного, соціального та екологічного балансу та процеси розвитку у світовому масштабі, тобто низка цілей, які якнайкраще характеризують стійкий розвиток держави.

- особлива зовнішньополітична модель поведінки. «Цивільна влада» характеризується певними уявленнями про те, яка має бути зовнішня політика, а саме – досягнення бажаних результатів виключно міжнародною співпрацею. Для неї це означає покращення партнерських, колективних дій та повну відмову від унілатеральності та автономії. Важливими пунктами при цьому залишається характерний напрямок вирішення конфліктів через дипломатичні переговори, компроміси та комунікацію.

- зовнішньополітичні інструменти «цивільної влади». Як вище згадувалось, використання насилля є абсолютно неприпустимим та здебільшого проблематичним елементом зовнішньої політики, проте даний концепт не характеризується і пацифізмом. В системі колективної безпеки надається перевага державній згуртованості, а в веденні зовнішньополітичних дій – колективна лінія поведінки, мультилатеральні інструменти, які повинні бути легітимованими, колективно прийнятими рішеннями⁴⁷.

На основі вищенаведених даних про основні принципи та ідеї «концепту цивільної влади» та методологію дослідження зовнішньополітичних процесів та змін, яка базуватиметься на теорії ролей, можемо зробити підсумок теоретичної основи, тобто першого розділу, даної магістерської роботи.

Під «цивільною владою» мається на увазі цивілізаційний процес, який має в розпорядженні такі інструменти зовнішньої політики як юридизація, мирне врегулювання конфліктів, інституціоналізація, ведення переговорів та пошук компромісів, які здійснюються без будь-яких військових спонукань або санкцій. «Цивілізаційний процес» – це прогресивне регулювання міжособистісних стосунків у групі, особливо якщо мова йде про вирішення

⁴⁷ Ibid. P. 301-303.

конфліктів. Військова сила для вирішення конфліктів можлива лише як «ultima ratio» («крайня міра») та в разі, якщо це рішення було прийняте колективно, й відповідно, є легітимним, та виключно для збереження миру та захисту від агресивного застосування сили.

Теорія ролей бере витоки з соціальних наук, належить до конструктивістського підходу та є інструментом аналізу та категоріалізації для пояснення самосприйняття та моделі поведінки актора. Вона є важливою при дослідженні «концепту цивільної влади» тому, що дозволить пояснити зовнішньополітичні дії ФРН з точки зору різних рольових концепцій, які створює держава на протязі певного періоду часу, або ж за всю історію її існування. Рольову концепцію цивільної влади можна порівняти з певним ідеальним типом, що дозволить виявити, наскільки модель поведінки актора або держави дійсно йому відповідає. «Цивільна влада» має в розпорядженні ідеальні ціннісні орієнтири та цілі, а також зовнішньополітичну модель поведінки та відповідні інструменти для аналізу поведінки певної держави. За допомогою такого аналізу можна представити керівні принципи зовнішньої політики ідеальної «цивільної влади».

РОЗДІЛ II. ІСТОРИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ПОЕТАПНОЇ ЗМІНИ ВЕКТОРІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН

2.1. Адаптація зовнішньополітичних дій під час «холодної війни» (1945 – 1990 рр.)

Основи та принципи сучасної зовнішньополітичної рольової концепції Німеччини, зокрема збройного невтручання, почали закладатися після завершення Другої світової війни, з початком так званого часу «нуль» («Stunde null»). Це був період втраченої суверенності, окупація та поділ Німеччини між країнами-переможницями та усвідомлення німецькою громадою програшу Другої світової війни. Саме тоді, коли у 1949 році вступив закон про окупацію німецьких земель та обмеження її як внутрішнього, так і зовнішнього суверенітету, вимальовується зразок «типової» зовнішньої політики ФРН, якого вона дотримується й до сьогодні⁴⁸.

Як і будь-яка інша країна, після подій Другої світової війни Німеччина також розробила певний ряд норм та принципів своєї зовнішньополітичної поведінки на основі свого історичного досвіду, які визначають її діяльність та реалізацію інтересів. Відмова від односторонньої військової політики та відстоювання своїх інтересів були найважливішими уроками, які Німеччина винесла з того часу. Вона поступово перетворювалася в державу, яка відмовляється від гегемоніального та агресивного порядку на користь балансу інтересів та міжнародної співпраці на основі загальних норм. Ця подія докорінно змінила внутрішню та зовнішню політику майбутньої ФРН та заклала новий фундамент для стабільної культури державно-політичної стриманості, постійного збільшення її міжнародного впливу і політичні можливості для дій, орієнтовані на мир, інтеграцію та готовність йти на компроміси⁴⁹.

⁴⁸ Gareis S. Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik: Eine Einführung / Sven Bernhard Gareis. – Berlin: Barbara Budrich Verlag, 2006. – Aufl. 2. – P. 51.

⁴⁹ Gareis S. Militärische Auslandseinsätze und die Transformation der Bundeswehr / T. Jäger, A. Höse, K. Oppermann // Deutsche Außenpolitik / Sven Bernhard Gareis. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011. – P. 150.

Цілі та стратегії новоствореної ФРН визначив перший її канцлер – Конрад Аденауер, який направив свої основні дії на покращення зв'язків із Заходом та європейську інтеграцію. Він був переконаний, що для того, аби країна отримала повноцінний суверенітет на довготривалий час – потрібно спочатку повністю інтегруватись до супранаціональних структур та здобути довіру країн-переможниць, під впливом яких на той час знаходились землі ФРН та НДР. В цей час зароджується прагнення Німеччини до мультилатералізму та бажання бути надійним партнером для інших країн, і саме завдяки створенню таких організацій, як Європейська спільнота з вугілля та сталі (1952 р.), Європейська спільнота з атомної енергії (1957 р.) та Римського договору (1958 р.), які стали для Німеччини поштовхом для примирення із Францією, відбувся перший етап західної інтеграції. В часи загострення конфлікту «Схід-Захід» США були особливо зацікавлені в німецькій армії, і тому, другим етапом цієї інтеграції стало приєднання ФРН до складу НАТО, що, власне, викликало велике обурення не тільки серед німецької громадськості, яка не підтримувала таку ремілітаризацію в силу минулого досвіду обидвох воєн, а й серед країн-сусідів, які все ще скептично ставились до новоствореної ФРН⁵⁰.

Збройні сили Німеччини повинні були також підлаштуватися під новий порядок та відповідати власному уявленню «цивільної влади». Після закінчення війни відновлення військових сил було можливим лише за обмеженої діяльності Бундесверу, тобто, аби мати змогу захистити себе від радянської загрози, або для повної інтеграції нових збройних сил в структури альянсу НАТО⁵¹.

Таким чином, збройні сили ФРН були перетворені на союзницькі та інтегровані у військові структури НАТО, проте з суттєвими обмеженнями, такими як:

⁵⁰ Heitmann-Kroning I. Deutsche Sicherheitspolitik zwischen "never alone" und "never again" / Imken Heitmann-Kroning. – Berlin: Budrich, Barbara Verlag, 2016. – Aufl. 1. – P. 43-46.

⁵¹ Gareis S. Militärische Auslandseinsätze und die Transformation der Bundeswehr / T. Jäger, A. Höse, K. Oppermann // Deutsche Außenpolitik / Sven Bernhard Gareis. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011. – P. 151.

- Бундесверу не можна було самостійно проводити яких-небудь військових операцій, лише в співпраці із союзниками;
- основним його завданням був захист своєї країни та країн-союзників;
- загальна кількість збройних сил була обмежена до 500 000 солдатів;
- повна відмова від хімічної, біологічної та атомної зброї⁵².

Тож, в ході ремітіларизації збройних сил Німеччини прослідковувалась повна відмова від використання військової сили як політичного інструменту. Спираючись на досвід свого минулого, зовнішня політика ФРН почала орієнтуватись на культуру військового стримування та повної відмови від насилля як засобу для вирішення конфліктів, а також відмови від будь-якого прояву тоталітарного режиму.

Окрім першочергових цілей новоствореної ФРН – покращення дипломатичних відносин, європейська інтеграція та процес примирення – важливим аспектом став також орієнтир на східну політику в зовнішньополітичній агенді країни. В 50-х та 60-х рр. XX ст. федеральний уряд взяв за мету вплинути на процес вирішення питання щодо майбутнього Німеччини через покращення відносин з СРСР, зокрема й із її сателітом – НДР (Німецька Демократична Республіка). В 1971 році Німеччина стала членом ООН та цим самим довела її готовність діяти в рамках мультилатералізму та отримала довіру від її спеціалізованих відомств. Завдяки зовнішньополітичній рольовій концепції ФРН «суверенітет завдяки інтеграції» та готовності пожертвувати ним для відновлення репутації та довіри серед інших країн і міжнародних інституцій, уже через три десятиліття після завершення Другої світової війни Німеччина стала надійним партнером для Північноатлантичного альянсу, отримала всесвітнє визнання та розширила свій вплив на міжнародній арені⁵³.

⁵² Heitmann-Kroning I. Deutsche Sicherheitspolitik zwischen "never alone" und "never again" / Imken Heitmann-Kroning. – Berlin: Budrich, Barbara Verlag, 2016. – Aufl. 1. – P. 46.

⁵³ Ibid. P. 46-47.

Заслуживши довіру серед країн-членів НАТО та ООН, у 1980 році ФРН було запропоновано взяти участь у воєнно-стратегічних рішеннях в рамках «Подвійного рішення НАТО» щодо контролю над озброєнням та модернізації європейських ракет. Незважаючи на громадську критику і той факт, що це суперечило основним переконанням та принципам зовнішньополітичної ролі «цивільної влади» Німеччини, тодішній бундесканцлер Гельмут Шмідт та його наступник Гельмут Коль дали згоду на розміщення американських військ лише для того, аби не погіршити відносини із країнами-учасниками та ще раз підтвердити, що ФРН є надійним міжнародним партнером⁵⁴.

За дотриманням нового порядку уважно стежила скептична публіка, яка мала на меті лише одне завдання – не дати минулим традиціям попередників здійснити які-небудь дії, які зашкодили б принципам «цивільної влади». Саме тому німецький Бундесвер ще довгий час існував без будь-якої системи озброєння, а також стратегічного керування, наприклад, генштабу. Його концепція перетворилась на громадянську силу «в формі», яка піддавалась суворому політичному та парламентському контролю, яка була розроблена згідно «політики стримування»⁵⁵.

Підсумком таких інтенсивних старань ФРН стати повноцінною державою стало укладання «Договору про остаточне врегулювання стосовно Німеччини» («2+4»), що означало зменшення кількості солдатів Бундесверу до 370 000 і продовження відмови від використання біологічної, хімічної та атомної зброї. Тож, завдяки значним поступкам, бажанню до європейської інтеграції, підтримки з боку США та виплатам фінансових компенсацій СРСР, в 1990 році нарешті стало можливим об'єднати ФРН та НДР та повернути їй повноцінний суверенітет⁵⁶.

⁵⁴ Kronenberg V. Grundzüge deutscher Außenpolitik 1949-1990 / Volker Kronenberg. // Informationen zur politischen Bildung (bpb). – 2009. – № 3 (304). – P. 27.

⁵⁵ Gareis S. Neue Aufgabe und Einsätze der Bundeswehr / T. Bohrmann, K. Lather, F. Lohmann // Handbuch Militärische Berufsethik / Sven Bernhard Gareis. – Wiesbaden: Springer VS, 2013. – P. 292.

⁵⁶ Haftendorn H. Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung: 1945-2000 / Helga Haftendorn. – Stuttgart: DVA, 2001. – P. 441.

Тобто, можна зробити висновок про те, що «цивільна влада» складає всеосяжну зовнішньополітичну ідентичність ФРН, яка бере свій початок від часів закінчення Другої світової війни, наслідки якої, заклали основи для подальших, докорінно нових, орієнтирів ФРН, таких як мир, інтеграція та мультилатералізм. Політичні еліти, які приймали основну участь в діяльності країни – від Конрада Аденауера до Курта Шумахера (один із засновників ФРН) дотримувались таких основних переконань, як орієнтири на людську гідність, правова держава та демократія. В німецькій післявоєнній ідентичності з самого початку перепліталися внутрішньо- та зовнішньополітичні аспекти. Внутрішній порядок та орієнтація на захід були пріоритетами для післявоєнної ФРН, проте значний вплив мали такі фактори, як власне минуле націоналістичної та мілітаристської країни, а з іншої сторони – комунізм радянського зразка під куполом якого розвивалась НДР, і відповідно, таке розмежування призвело до відчутної культурної, соціальної та економічної різниці між двома геополітичними частинами сучасної Німеччини⁵⁷.

2.2. Період об'єднання Німеччини. «Новий шлях» (1990 – 1998 рр.)

Шлях від об'єднаної Німеччини до могутньої європейської держави та сильного економічного партнера, якою вона є сьогодні, був доволі кропітким та складним. Справа в тому, що саме тоді, коли ФРН та НДР вирішили об'єднатися в одну державу, одночасно відбувалися глобальні зміни на світовій арені, а саме закінчення холодної війни, розпад СРСР тощо. Як новостворена держава, Німеччина повинна була підлаштуватись під світовий порядок шляхом європейської інтеграції, яка дала б їй право брати участь в змаганні за лідерство на світовій арені. В період після завершення подій Другої світової війни та до самого об'єднання Німеччини її зовнішньополітичний напрямок був чітко визначеним – антимілітаризм, «політика стримування», європейська інтеграція та мультилатералізм, які були стабільними інструментами та

⁵⁷ Risse T. Außenpolitik und Identität / S. Schmidt, G. Hellmann, W. Reinhard // Handbuch zur deutschen Außenpolitik / Thomas Risse. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – P. 53.

лейтмотивами зовнішньої політики ФРН. Проте зі зміною світового порядку, зовнішньополітичні пріоритети Німеччини стали також поступово змінювати свій характер. Боротьба за підвищення міжнародного статусу та провідні позиції на європейському континенті змусили переглянути її минулі позиції та зробити акцент на свій економічний розвиток. Важливою стала нова глобальна роль ФРН в збройних конфліктах та миротворчих місіях. На той час ФРН була націленою на багатосторонню дипломатію та здобуття довіри міжнародних інституцій, і через це, зацікавленість в підвищенні свого статусу в членстві ООН мала не меншу цінність. Завдяки фінансовій підтримці, прихильності цілям та принципам ООН, Німеччина зміцнила свою репутацію в цій організації та довела готовність бути відповідальним партнером⁵⁸.

Висловлювання експертів щодо дотримання стратегій, які були чітко окреслені та визначені у післявоєнний період, після 1990 року ставали все суперечливішими та невпевненішими. Через це з'явилися дві протилежні позиції. Прихильники першої вважали, що зовнішня політика ФРН знаходиться в періоді «нормалізації», тобто об'єднана і суверенна Німеччина націлена на самовпевнену владну політику, засновану на власних національних інтересах та лідерство серед країн Європи. Прихильники іншої стверджували, що вона все ще дотримується принципів «цивільної влади», орієнтованої на розширення багатосторонніх відносин⁵⁹.

Наприклад, німецький політолог Август Прадетто (August Pradetto) висловлює думку про невизначеність зовнішньої політики ФРН після її возз'єднання та наголошує на тому, що з однієї сторони, вона все ще ставить за мету бути надійним міжнародним партнером, проте з іншої – зміцнює свій економічний потенціал, і тим самим, збільшує конкурентоспроможність серед світових країн-лідерів. На його думку, Німеччина виявляє бажання зайняти лідерські позиції в Європі, і це проявляється в її впевненіших кроках щодо

⁵⁸ Петренко К. Вплив міжнародних процесів на формування зовнішньої політики об'єднаної Німеччини / К.А. Петренко. // Історичні і політологічні дослідження. – 2013. – № 4(54). – С. 314–315.

⁵⁹ Risse T. Kontinuität durch Wandel: Eine „neue“ deutsche Außenpolitik? / Thomas Risse. // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2004. – № B11. – P. 24.

ведення військової політики⁶⁰. Грегор Шьолген (Gregor Schöllgen) наполягає на тезі про повернення Німеччини до «реалістичної» політики влади, яку вважає нормативною, проте залишається незрозумілим, чи нові зміни в зовнішній політиці стосуються бажання брати активну участь у міжнародній політиці, чи відмови від принципів трансатлантичного партнерства, міжнародної співпраці та мультилатерального співробітництва⁶¹. В 2003 році Ганс Мауль, в свою чергу, говорить про повне віддалення від «концепту цивільної влади» у новому зовнішньополітичному курсі ФРН та стверджує, що через політичну недбалість німецька зовнішня політика втрачає свою когерентність⁶². Егон Бар (Egon Bahr) вважає цілком нормальним, що держава намагається просувати свої інтереси та цілі, незважаючи на похибки минулого. Він стверджує, що боргом Німеччини перед Європою є розвиток нормального ставлення до нації та національної самосвідомості⁶³.

Безперечним є факт, що за об'єднанням Німеччини та поверненням їй повного суверенітету послідував процес розширення сфери діяльності зовнішньої політики. Німецька зовнішня політика завжди характеризувалася різноманітними політично-інституційними, економічними та культурними зв'язками, які визначали власні національні інтереси незалежно від країн-сусідів та партнерів⁶⁴. Активна зовнішня політика не може ігнорувати цю взаємозалежність, так як поетапний розвиток, самовдосконалення, праця над помилками само собою має на увазі зміни як у внутрішній, так і у зовнішній політиці держави.

Однак, через інтенсивне бажання до євроінтеграції, отримання визнання серед інших держав та міжнародних організацій, затверджені принципи «політики стримування» Німеччини стали виходити на другий план. У 1990-ті

⁶⁰ Pradetto A. The Polity of German Foreign Policy: Changes since Unification / Maull Hanns // Germany's Uncertain Power / Pradetto August. – London: Palgrave Macmillan, 2006. – P. 26.

⁶¹ Schöllgen G. Der Auftritt. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne / Gregor Schöllgen. – München: Propyläen Verlag, 2003. – P. 134.

⁶² Maull H. Auf leisen Sohlen aus der Außenpolitik? / Hanns Maull. // Internationale Politik. – 2003. – № 9(58). – P. 19.

⁶³ Bahr E. Der deutsche Weg: Selbstverständlich und normal / Egon Bahr. – Berlin: Blessing Verlag, 2003. – P. 137.

⁶⁴ Risse T. Kontinuität durch Wandel: Eine „neue“ deutsche Außenpolitik? / Thomas Risse. // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2004. – № B11. – P. 26.

роки вона стала брати активну участь в створенні нових мультилатеральних силових структур, інструментів безпеки та, власне, у гуманітарних операціях під егідою НАТО, ЄС та ООН.

З початку свого заснування, Бундесвер здійснив багато місій гуманітарної допомоги за кордоном, і всупереч «політиці невтручання» ці військові операції не стали виключенням й після об'єднання Німеччини. Навесні 1991 року Німеччина підтримала медичною допомогою курдське населення на півночі Іраку в контексті гуманітарної операції «Operation Provide Comfort», яку проводили США. З травня 1992 року по листопад 1993 року німецькі санітари рядової медичної служби керували військовим госпіталем в рамках тимчасової адміністрації ООН у Камбоджі⁶⁵. Проте, варто відмітити, що в обидвох випадках ці участі не вважалися військовим втручанням відповідно до статті 87а основного закону ФРН⁶⁶, в якій наголошується, що федеральне правління може надати військову допомогу лише для оборони.

Ця ситуація почала змінюватися, коли Рада Безпеки ООН ввела ембарго на торгівлю та озброєння в колишній Югославії і для того, щоб контролювати дотримання цих санкцій вона прийняла військовий корабель військово-морських сил ФРН разом з їхніми солдатами в якості допомоги. З серпня 1993 року по березень 1994 року Бундесвер розмістив батальйон посиленого взводу до мирної місії ООН UNOSOM II в Сомалі. Тодішній канцлер Гельмут Коль приймав рішення про військові втручання не з'ясувавши політичних або юридичних умов таких операцій, проте Федеральний конституційний суд у своєму рішенні від 12 липня 1994 р. підтвердив законність операцій Бундесвера в рамках організацій колективної безпеки ООН та НАТО⁶⁷. Таке рішення було прийнято урядом для того, аби німецьке суспільство звикало до активнішої ролі та участі держави у військових та гуманітарних місіях, а також, щоб країни-

⁶⁵ Gareis S. Militärische Auslandseinsätze und die Transformation der Bundeswehr / T. Jäger // Deutsche Außenpolitik / Sven Bernhard Gareis – Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2011. – P. 156.

⁶⁶ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.buzer.de/gesetz/5041/a69904.htm> (дата звернення 12.05.2020 р.). – Назва з екрану.

⁶⁷ Gareis S. Militärische Auslandseinsätze und die Transformation der Bundeswehr / T. Jäger // Deutsche Außenpolitik / Sven Bernhard Gareis – Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2011. – P. 156-157.

союзники впевнились в тому, що Німеччина не ухиляється від своїх міжнародних обов'язків як член НАТО та ООН. Опір опозиції щодо збільшення кількості літаків для гуманітарної допомоги в Сомалі та надання додаткового збройного транспортного батальйону із німецькими солдатами був очевидним по декільком причинам. По-перше, через посилення збройних конфліктів в Сомалі безпека Бундесверу не могла бути повністю гарантованою, а по-друге такі рішення мають бути легітимовані парламентом⁶⁸.

Тобто можна прослідкувати, що незважаючи на відсутність спільного бачення подальшого розвитку щодо дій Бундесверу в збройних та гуманітарних операціях у німецькому уряді, зовнішньополітичний курс Німеччини все ж почав змінювати свій вектор на користь позитивного ставлення до участі в місіях або військових операціях, які проводилися під егідою ООН, НАТО або ЄС. Проте відмінність полягає в тому, що на до 1994 року, її участь обмежувалась гуманітарною та медичною допомогою, на відміну від наступних років, коли було прийнято рішення про конституційність використання збройних сил Німеччини і Бундесвер почав брати участь саме в збройних конфліктах. Це стосувалось таких миротворчих операцій ООН, як UNPROFOR в Боснії та Герцеговині та UNOMIG в Грузії, або операцій під керівництвом НАТО, таких як IFOR/SFOR на Балканах в 1996-1996 рр., або під керівництвом ЄС – Concordia в Македонії, Artemis в ДР Конго, а також участь у спеціальних коаліціях, таких як INTERFET на Східному Тиморі або місія ISAF в Афганістані⁶⁹.

Головним питанням залишається те, чи все ж таки змінюється зовнішньополітична ідентичність «старої» Федеральної республіки, чиї принципи відповідали мультилатералізму, євроінтеграції та образу «цивільної влади», на егоїстичну, «реалістичну», націлену на короткотривалі досягнення власної владної політики зовнішню політику ФРН?

⁶⁸ Постемська І. Участь ФРН у міжнародних миротворчих операціях у 1990-х роках [Електронний ресурс] / І.А. Постемська // Наукові записки – Режим доступу: <https://vmv.kyumu.edu.ua/v/09/21.htm> (дата звернення 12.05.2020 р.). – Назва з екрану.

⁶⁹ Ibid.

2.3. Часи «червоно-зеленої» коаліції та зміна цінностей в суспільстві (1998 – 2005 рр.)

Після об'єднання Німеччини, її зовнішня політика влади визначалась новим політичним напрямком в мультиполярному світовому порядку, яка вирішила взяти на себе більшу відповідальність на міжнародному рівні та разом з цим активніше брати участь в міжнародних військових втручаннях. Німецька жага до мультилатералізму потягнула за собою поступову відмову від колишньої дипломатії «чекової книжки» та сильнішого впливу щодо використання військових інструментів⁷⁰.

Томас Ріссе (Thomas Risse) наводить переконливі аргументи щодо цього питання та стверджує, що по-перше, приєднання НРД до складу ФРН не змінювало визначених міжнародних обов'язків новоствореної Німеччини, а «Договір про остаточне врегулювання щодо Німеччини» («Договір 2+4») тільки посилив аспект багатосторонньої відповідальності. На порушення безперервності традицій об'єднаної Німеччини та зміну зовнішньополітичної ідентичності вплинули три фактори, які були зумовлені рішеннями німецьких політичних діячів починаючи саме з 1998 року, тобто з приходом «червоно-зеленої» коаліції – союзом між «соціал-демократами» та «Союзом 90/Зелені». На закінченні строку свого правління, представник «чорно-жовтої» коаліції (ХДС/ХСС та СДПН) та федеральний канцлер Гельмут Коль дав згоду на долучення Німеччини до економічного та валютного союзу (ЄВС) та, відповідно, запровадження валюти євро замість німецьких марок. Це був перший етап на шляху до змін зовнішньополітичної ідентичності Німеччини. Єдиним поясненням такого вчинку є націленість на євроінтеграцію, яка була основним елементом зовнішньої політики Німеччини з 1950 року та економічну вигоду, що, власне, підтверджує вищенаведені дані про зміну пріоритетів на користь збільшення економічного потенціалу та прагнення до лідерства серед європейських країн. Німецька європейська ідентичність в даному випадку була

⁷⁰ Milosevic N. Deutsche Kriegsbeteiligung und -verweigerung: Analyse der Einflussfaktoren / Nik Milosevic. – Hamburg: Diplomica Verlag, 2012. – P. 144.

використана для лобіювання інтересів влади на суспільну думку щодо правильності цього рішення, немов: «Хто підтримує євро – підтримує й європейську інтеграцію, а отже – є «хорошим європейцем» та «хорошим німцем»»⁷¹.

Другим важливим випадком, який ідентифікує зовнішньополітичні зміни після об'єднання Німеччини є її участь в гуманітарних місіях. Як було аргументовано вище, з 1990 року зовнішньополітичними орієнтирами залишалися дипломатичні пріоритети без застосування військової сили і держава надавала лише гуманітарну та медичну допомогу іншим країнам, проте згодом стала також брати участь в збройних операціях під егідою ООН та НАТО⁷².

Переломним моментом у німецькій історії стало військове втручання Бундесверу у війну в Косово у 1999 році та підтримка США, як німецького союзника в НАТО, адже ще жодного разу після Другої світової війни німецькі війська не брали участь у збройних операціях. Операція НАТО під назвою «Allied Force» мала на меті протистояти військовим діям Югославії, які вдавались до етнічних чисток населення в Косово. У цій операції збройні сили Німеччини вперше використовуються як політичний інструмент та окрім того, без мандату ООН. Таке суперечливе рішення призвело до великої внутрішньополітичної напруги, особливо в партії «зелених». Уряд Німеччини аргументує надсилення своїх військ у Косово тим, що в рамках гуманітарної інтервенції збройні сили мали запобігти подальшій ескалації конфлікту та забезпечити довготривалу стабільність в регіоні. Шквал обвинувачень та критики посипались в сторону міністра закордонних справ, представника партії «Союз 90/Зелені» Йошки Фішера, який на прохання інших партійних членів

⁷¹ Risse T. Deutsche Identität und Außenpolitik / S. Schmidt, G. Hellmann, R. Wolf // Handbuch zur deutschen Außenpolitik / Thomas Risse. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – P. 57.

⁷² Maull H. "Normalisierung" oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel [Електронний ресурс] / Hanns Maull // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2004. – Режим доступу: <https://www.bpb.de/apuz/28463/normalisierung-oder-auszehrung-deutsche-aussenpolitik-im-wandel> (дата звернення 14.05.2020 р.). – Назва з екрану.

відмовився припиняти надавати допомогу при бомбардуванні території Югославії⁷³.

На наступний рішучий крок на рахунок участі німецьких збройних сил в якості гуманітарної операції вплинув початок війни в Афганістані. Вторгнення американських військових сил на територію Афганістану 7 жовтня 2001 року символізувало початок збройного конфлікту у відповідь на терористичні акти, здійснені ісламістською організацією «Аль-Каїда» 11 вересня 2001 року та переслідувало ціль повалити режим «Талібану», який захопив більшу частину території Афганістану. Цю резолюцію Рада Безпеки ООН обґрунтувала існуючою загрозою світового миру, акцентувала увагу на захисті громадян та спонукала викоринити всі форми тероризму. Участь Бундесверу в одній з найдовших її місій з самого початку планувалась лише на півроку, а на її обмеженому в часі мандаті активно наголошував Герхард Шредер, який водночас гарантував США «необмежену солідарність». Проте все змінилось навесні 2003 року, коли шість місяців, оголошені канцлером давно минули і країни-учасниці ISAF («Міжнародні сили сприяння безпеці») вирішили розширити область своїх операцій на весь Афганістан, а після переговорів між тодішніми міністрами оборони Німеччина зайняла провідну роль в цій експансії⁷⁴. Після цього було остаточно визначено – участь Німеччини у місії НАТО в Афганістані дала значний поштовх на зміну Бундесверу з «армії захисту» на «армію дії».

У випадку військових втручань у війни в Косово та Афганістані Німеччина турбувалася про те, щоб взяти участь у вирішенні міжнародного конфлікту саме в рамках мультилатеральної співпраці зі своїми партнерами, і таким чином затвердити власну політику кооперативного мультилатералізму. Проте слід помітити, що особливо у випадку з німецьким втручанням у війну в

⁷³ Bundeswehr im Kosovo-Krieg: zum erstem Mal im Kampfeinsatz [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 2009. – Режим доступу до: <https://www.dw.com/de/bundeswehr-im-kosovo-krieg-zum-erstem-mal-im-kampfeinsatz/a-4119017> (дата звернення 12.05.2020 р.). – Назва з екрану.

⁷⁴ Wiegold T. Der Bundeswehreinsatz in Afghanistan [Електронний ресурс] / Thomas Wiegold // Bundeszentrale für politische Bildung (bpb). – 2016. – Режим доступу: <https://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verteidigungspolitik/238332/afghanistan-einsatz> (дата звернення 15.05.2020 р.). – Назва з екрану.

Афганістані вплив мультилатералізму був зумовлений очікуваннями міжнародних акторів, що подовжило тривалість їхнього втручання та регулярні поновлення мандату федеральним урядом на цю операцію. Тим часом серед німецької еліти та населення зростали сумніви щодо використання військових засобів як інструменту державної політики⁷⁵.

Третім та найважливішим на даному етапі підтвердженням зміни зовнішньополітичного курсу ФРН на користь застосування військових сил стали події 2002 – 2003 року, коли «червоно-зелений» уряд не надав дипломної та військової підтримки США у її війні проти режиму Саддама Хуссейна в Іраку. Це рішення означало не тільки відмову приймати участь у даних військових заходах, які до речі повністю легітимізувала Рада Безпеки ООН, а й посилення негативного ставлення до самої Ради Безпеки, адже федеральний канцлер категорично виключав участь Німеччини у військових заходах проти Іраку навіть у випадку мандату ООН, що повністю суперечить принципам традиційної багатосторонньої співпраці, а також зовнішньополітичній націленості на зміцнення міжнародних зв'язків⁷⁶.

Це рішення було доволі неочікуваним, так як канцлер ФРН Герхард Шредер своїми діями виражав не тільки повну підтримку та солідарність США, а й прийняв рішення про участь Бундесверу в Афганістані, коли збройні сили Німеччини надали військову підтримку США поза межами європейських кордонів⁷⁷.

Після подій 2002 – 2003 року в Іраку німецький мультилатералізм зазнав серйозних змін. Незважаючи на те, що ФРН є членом НАТО, з просуванням європейської інтеграції вона могла собі дозволити вибірково дотримуватись багатосторонньої співпраці та зробити акцент на власні інтереси. Таким чином,

⁷⁵ Milosevic N. Deutsche Kriegsbeteiligung und -verweigerung: Analyse der Einflussfaktoren / Nik Milosevic. – Hamburg: Diplomatica Verlag, 2012. – P. 144.

⁷⁶ Maull H. "Normalisierung" oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel [Електронний ресурс] / Hanns Maull // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2004. – Режим доступу: <https://www.bpb.de/apuz/28463/normalisierung-oder-auszehrung-deutsche-aussenpolitik-im-wandel> (дата звернення 15.05.2020 р.). – Назва з екрану.

⁷⁷ Elizabeth P. Friendly fire: The near-death of the transatlantic alliance / Pond Elizabeth. – Washington: Brookings Institution Press, 2004. – P. 122.

після відмови брати участь у військовому втручанні, послаблення мультилатералізму як одного з основних пріоритетів німецької зовнішньої політики було надто очевидним⁷⁸.

З іншого боку, у суперечці із США щодо військових втручань у війну в Іраку, Німеччина знайшла підтримку з боку Франції, яка також на той час не була прихильницею такої ініціативи. Завдяки цьому, відносини між Францією та Німеччиною значно покращилися та навіть спонукали до їхнього тандему щодо спільних зовнішньополітичних ініціатив, особливо в контексті дискусій про конституцію в Європейському Союзі та спільної європейської політики безпеки та оборони. Таким чином, ФРН знехтувала другим основним зовнішньополітичним принципом – не приймати рішень, які б суперечили одному із найважливіших її союзників – Франції або США. Згодом, зближення з Парижем викликало чимале обурення, особливо серед менших країн-членів ЄС, і тим самим поставило під загрозу репутацію Німеччини як гаранта наднаціональної європейської інтеграції. Внаслідок погіршення відносин з Польщею, які поставили під сумнів подальший успіх інтеграції ЄС на схід, призвели, в свою чергу, до суперечок щодо зважування голосів у Раді Європейського Союзу в контексті Міжурядової конференції в Брюсселі⁷⁹.

Ключову роль в процесі прийняття рішень у федеральному уряді щодо участі у військових операціях зіграли три основних фактори.

Першим чинником була політична конкуренція. Події, що сталися 11 вересня 2001 року (серія терористичних актів у США) призвели до нагального прийняття стратегій щодо вирішення даної ситуації та дискусій про військові втручання Бундесверу у війну в Афганістані. Щоб не виникало критики щодо правильності рішення про військову допомогу, саме завдяки тому, що при владі на той час була коаліція СДПН та «Союз 90/Зелені», вони досягли консенсусу

⁷⁸ Milosevic N. Deutsche Kriegsbeteiligung und -verweigerung: Analyse der Einflussfaktoren / Nik Milosevic. – Hamburg: Diplomica Verlag, 2012. – P. 144.

⁷⁹ Maull H. "Normalisierung" oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel [Електронний ресурс] / Hanns Maull // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2004. – Режим доступу: <https://www.bpb.de/apuz/28463/normalisierung-oder-auszehrung-deutsche-aussenpolitik-im-wandel> (дата звернення 15.05.2020 р.). – Назва з екрану.

без гучних дебатів. Невідомо, чи склався б такий розвиток подій, якби при владі були консерватори (ХДС/ХСС).

Другим фактором став вплив громадської думки, який по суті відіграв велику роль у прийнятті всіх зовнішньополітичних рішень. Наприклад, у випадку з війною в Косово підтримка німецького населення була відчутно більшою, ніж у війні в Афганістані. Проте їхньої підтримки вистачило для уряду, аби надіслати війська в рамках боротьби проти міжнародного тероризму до Афганістану. У випадку війни в Іраку, загальна картина голосів громадськості різко змінилась, як втім, і сама зовнішньополітична культура Німеччини. За допомогою інституціоналізованого засобу впливу, тобто через вибори, думка населення може впливати на дії зовнішньополітичних гравців, які через внутрішньополітичну ситуацію намагаються зміцнити свої позиції серед своїх конкурентів та отримати більше влади. За останні три декади взаємне співвідношення між політикою, ЗМІ та громадською думкою суттєво вплинуло на розвиток зовнішньої політики ФРН. За рахунок підсилення внутрішньополітичної суспільної значимості в зовнішньополітичній сфері, громадська думка стала невід'ємною частиною в процесі прийняття рішень⁸⁰.

Тиск з боку країн-союзників став третім чинником, завдяки якому посилилась участь Бундесверу у військових операціях за кордоном. Зростання очікувань та вимог з боку міжнародних партнерів спонукало уряд ФРН брати активнішу участь в миротворчих гуманітарних, а згодом й збройних місіях. Звичайно, Німеччина могла б і відмовитись надавати військову, гуманітарну, медичну чи політичну допомогу іншим країнам, проте в даному випадку вона ставила б під удар свою ж репутацію мультилатерального та надійного партнера. Німецькі політичні діячі завжди намагалися дотримуватися зваженої,

⁸⁰ Milosevic N. Deutsche Kriegsbeteiligung und -verweigerung: Analyse der Einflussfaktoren / Nik Milosevic. – Hamburg: Diplomica Verlag, 2012. – P. 146-147.

раціональної та дипломатичної лінії поведінки, аби не створити враження про повернення до активної унілатеральної політики минулих часів⁸¹.

Тобто можна прослідкувати, що на зміну зовнішньополітичних дій в першу чергу вплинули рішення державних діячів правлячих партій, партнерів-союзників та думка громадськості в певний період часу, які намагалися пристосувати зовнішню політику та політику безпеки Німеччини до зміненого міжнародного середовища, проте ніяк не зміна основних принципів німецької колективної ідентичності.

2.4. Друга «велика коаліція» (2005 – 2009 рр.). Основні зовнішньополітичні здобутки та ключові досягнення уряду на чолі з А. Меркель

З підписанням угоди про створення другої «великої коаліції» (союзу між ХДС/ХСС та СДПН) 14 листопада 2005 року зовнішньополітичний курс Німеччини обрав інтенсивніший напрямок на посилення міжнародної безпеки та європейської інтеграції. Про це свідчить в цьому ж році затверджена урядом «Коаліційна угода», в якій йдеться про націленість на уникнення міжнародних конфліктів в боротьбі проти міжнародного тероризму. Розвиток зовнішньої та європейської політики має засновуватися на довірі союзників та партнерів. Трансатлантичне партнерство є важливою опорою, яка створює основи для тісної співпраці з Францією, Польщею, США, а також Росією.

Згідно з цією угодою, ФРН зобов'язується також підтримувати ООН та НАТО у миротворчих місіях, беручи на себе більшу відповідальність за мир та безпеку і розцінювати підтримку трансатлантичного партнерства як невід'ємну частину затвердженої угоди⁸².

Очевидно, що ці нові інституціоналізовані принципи відрізняються від одно- або двосторонніх відносин з партнерами, які підтримувались за часи

⁸¹ Постемська І. Участь ФРН у міжнародних миротворчих операціях у 1990-х роках [Електронний ресурс] / І.А. Постемська // Наукові записки – Режим доступу: <https://vmv.kyumu.edu.ua/v/09/21.htm> (дата звернення 09.05.2020 р.). – Назва з екрану.

⁸² Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD [Електронний ресурс]. – 2005. – Р. 125. – Режим доступу: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=16f196dd-0298-d416-0acb-954d2a6a9d8d&groupId=252038 (дата звернення 17.05.2020 р.). – Назва з екрану.

правління Герхарда Шредера. Зміни у політиці безпеки та у перспективах розширення ЄС були відчутними. Наприклад, «червоно-зелена» коаліція намагалась легалізувати перетворення концепції оборони на таку, яка б дозволила Бундесверу вільніше використовувати зброю як політичний інструмент⁸³.

24 жовтня 2006 року новою коаліцією була ухвалена «Біла книга», яка конкретизувала питання щодо подальшого розвитку збройних сил Німеччини та її перспектив. Оновлення принципів політики безпеки та оборони за допомогою внесення поправок у «Білу книгу» та створення «Коаліційної угоди» свідчило про нове позиціонування ФРН на світовій арені як амбіційного військово-стратегічного партнера. Перша «Біла книга» Німеччини була створена ще у 1969 році, проте зі зміною світової зовнішньополітичної ситуації, а також враховуючи нове положення об'єднаної ФРН на міжнародній арені, оновлене видання містило ряд поправок, які стосувалися безпосередньо посилення ролі Бундесверу всередині країни⁸⁴. З 2006 року набуло популярності поняття «мережева безпека», яке в оновленій «Білій книзі» описувалось як комплексний підхід, який гарантуватиме глобальну світову безпеку в мережевих структурах політики безпеки. Більшість критиків побоювались цього поняття, адже думали, що під ним ховається бажання уряду посилити свій військовий вплив у вирішенні конфліктів. Насправді ж, малось на увазі ефективніше запобігати насильству в міжнародних конфліктах саме за допомогою докладання більших зусиль в спільній координації та взаємному обміну ресурсів між відповідними установами. Такою була її початкова ідея, проте в реаліях ця тема є предметом дискусії ще досі⁸⁵.

⁸³ Harnisch S. Die Außen- und Sicherheitspolitik der Großen Koalition [Електронний ресурс] / Sebastian Harnisch // Haus der Wissenschaft. – 2009. – Р. 6. – Режим доступу: https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/publikationen/harnisch_2009_die_aeu_en-und_sicherheitspolitik_der_gro_en_koalition.pdf (дата звернення 17.05.2020 р.). – Назва з екрану.

⁸⁴ Онищук М. Збройні сили ФРН в умовах нових викликів та загроз / М. Онищук, О. Мельников, І. Храбан. // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – С. 109.

⁸⁵ Glanz R., Hansen W., Kaim M. Die Auslandseinsätze der Bundeswehr im Wandel / R. Glanz, W. Hansen, M. Kaim. // Stiftung Wissenschaft und Politik. – 2018. – Р. 12. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2018S07_kim_EtAl.pdf (дата звернення 18.05.2020 р.). – Назва з екрану.

Беручи до уваги зростання міжнародних конфліктів, міжнародного тероризму, посилення використання ядерної зброї окремими країнами та регіональні війни, уряд вирішив зробити акцент на власній безпеці та захисті свого населення, і саме тому міжнародна співпраця та євроатлантичний аспект стали відігравати важливе значення в побудові подальшої концепції зовнішньополітичної ролі Німеччини. Рішення відновити хороші відносини із США та НАТО після досить напруженого періоду, коли колишній канцлер ФРН Герхард Шредер відмовив США у військовій підтримці у війні в Іраку – було цілком влучним, адже основні питання щодо європейської безпеки та оборони неможливо уявити без їхньої участі⁸⁶.

Нова коаліція також значно розширила свій спектр інструментів у сфері військових примусових засобів порівняно з колишніми урядами, а саме:

- в галузі обов'язкових повноважень органів безпеки в боротьбі з тероризмом;
- в галузі послаблення розмежування функцій між поліцією та секретними службами;
- в галузі розширення операцій Бундесвера проти державних та недержавних суб'єктів.

Такі заходи характеризують посилення волі до формування виконавчої влади у новій коаліції⁸⁷.

Починаючи з 2006 року, нова коаліція намагалася розробити ряд критеріїв, які б містили в собі точнішу інформацію щодо участі та неучасті Бундесверу у миротворчих операціях. Андреас Шоккенхофф, колишній представник партії ХДС/ХСС, наполягав на тому, що такі рішення мають прийматися враховуючи інтереси Німеччини, її культурно-історичні цінності та зобов'язання перед альянсом. Трохи згодом регіональна група ХСС затвердила

⁸⁶ Онищук М. Збройні сили ФРН в умовах нових викликів та загроз / М. Онищук, О. Мельников, І. Храбан. // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – С. 109.

⁸⁷ Harnisch S. Die Außen- und Sicherheitspolitik der Großen Koalition [Електронний ресурс] / Sebastian Harnisch // Haus der Wissenschaft. – 2009. – Р. 7. – Режим доступу: https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/publikationen/harnisch_2009_die_au_en-und_sicherheitspolitik_der_gro_en_koalition.pdf (дата звернення 15.05.2020 р.). – Назва з екрану.

низку рішень щодо розміщення Бундесвера за кордоном, які повинні служити передбачуваності та надійності прийняття рішень, серед яких найважливішими були:

- питання щодо законності операцій;
- питання про ризики та шанси на успіх;
- питання щодо значимості втручання для німецької безпеки та її інтересів;
- питання щодо формальних та неформальних обов'язків перед альянсом та партнерами⁸⁸.

Однак, прийняття таких рішень на практиці виявилось складнішим, ніж в теорії. Внутрішні політичні очікування перевищували військові можливості, а отже, й умови для військового втручання стали несумісними з реальними умовами. Спочатку уряд відмовився надсилати першу бойову групу в Конго тому, що вона складалася з 1500 німецьких та лише чотирьох французьких солдатів. Проте ситуація змінилась, коли ризики для солдатів Німеччини в цій операції були мінімізовані. Схожу ситуацію можна спостерігати під час миротворчої операції в Лівані 2006 року, коли велика коаліція спочатку відмовилася від розміщення нових військових сил, оскільки на Бундесвер ліг би основний тягар цієї операції і тільки впевнившись в безпечних умовах для своїх солдатів, все ж, прийняла участь. Тобто, незважаючи на труднощі в прийнятті рішень щодо участі Бундесверу в миротворчих операціях, згідно з наведеним нижче графіком, можна чітко прослідкувати тенденцію зростання німецької зацікавленості у військових операціях ООН, НАТО та особливо ЄС з приходом другої «великої коаліції». Однак фінансова криза, що настала 2008 року, наклала відбиток на економічній політиці, зокрема й на фінансуванні військового сектору Німеччини, яка в довгостроковій перспективі не змогла б повністю виконувати свої зобов'язання перед партнерами. Сильніший акцент

⁸⁸ Glanz R., Hansen W., Kaim M. Die Auslandseinsätze der Bundeswehr im Wandel / R. Glanz, W. Hansen, M. Kaim. // Stiftung Wissenschaft und Politik. – 2018. – P. 12-13. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2018S07_kim_EtAl.pdf (дата звернення 18.05.2020 р.). – Назва з екрану.

на розвиток багатосторонньої військової структури та планування озброєння з різними партнерами НАТО та ЄС йшли б всупереч міркуванням щодо власного суверенітету, автономії та ідейних принципів Німеччини⁸⁹.

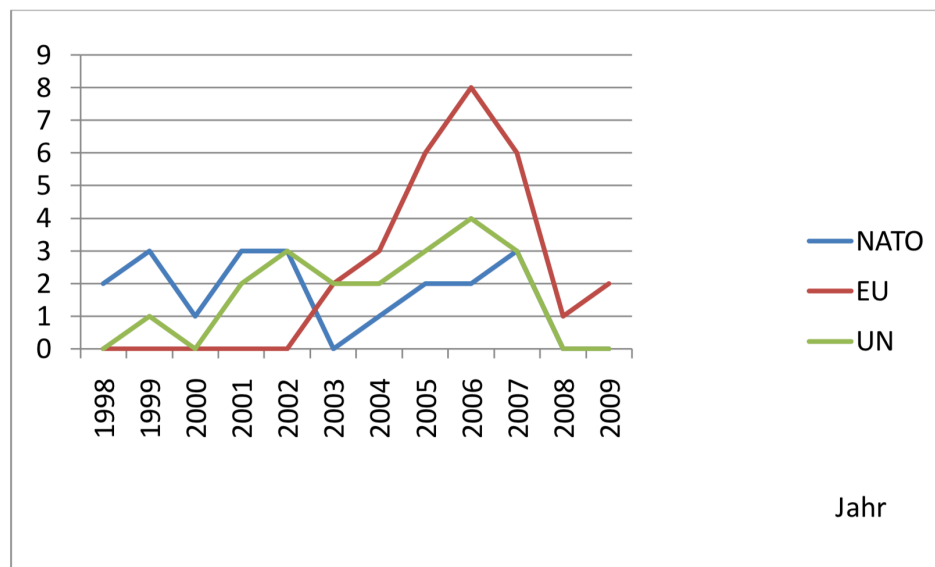

Рис. 2.1. Участь Бундесверу в міжнародних миротворчих операціях⁹⁰

Все ж, залишається відкритим питання про те, що враховуючи відмову в участі у американсько-іракському військовому конфлікті 2003 року, обмежене фінансування оборонної та військової сфер та, в цілому, небажання оперувати військовими засобами в якості політичного інструменту – нова коаліція на чолі з Ангелою Меркель відмітила зближення з США та покращення трансатлантичних відносин як пріоритетний напрямок зовнішньополітичних дій⁹¹.

Інтереси Ангели Меркель співпадали із інтересами США та їхнього тодішнього президента Барака Обами, особливо в тих сферах, що стосувалися мирного процесу на Близькому Сході, нового стратегічного напрямку щодо

⁸⁹ Harnisch S. Die Außen- und Sicherheitspolitik der Großen Koalition [Електронний ресурс] / Sebastian Harnisch // Haus der Wissenschaft. – 2009. – P. 10-12. – Режим доступу: https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/publikationen/harnisch_2009_die_aeu_en-und_sicherheitspolitik_der_gro_en_koalition.pdf (дата звернення 18.05.2020 р.). – Назва з екрану.

⁹⁰ Ibid. P. 11.

⁹¹ Harnisch S. Die Außen- und Sicherheitspolitik der Großen Koalition [Електронний ресурс] / Sebastian Harnisch // Haus der Wissenschaft. – 2009. – P. 16. – Режим доступу: https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/publikationen/harnisch_2009_die_aeu_en-und_sicherheitspolitik_der_gro_en_koalition.pdf (дата звернення 14.05.2020 р.). – Назва з екрану.

подальших дій в Афганістані, спільних дипломатичних рішень іранського питання та об'єднання зусиль щодо налагодження відносин з Китаєм та Росією⁹².

Федеральний канцлер нового уряду Ангела Меркель наголошує на важливості партнерських зв'язків Ізраїлю з Німеччиною та створює сприятливі умови для покращення німецько-ізраїльських відносин, чим викликає симпатію ізраїльської громадськості. Однак, участь ФРН у війні в Лівані 2006 року змінила таке ставлення, адже цей конфлікт був дуже проблематичним, особливо у військовому плані. Військові сили Німеччини повинні були виконувати свої обов'язки перед ООН та враховувати свої інтереси з огляду на весь регіон. Проте чи було це військове втручання дійсно необхідним, адже незважаючи на агресивні дії терористичної групи «Хізбалла», Ізраїль не тільки вдався до жорстоких обстрілів території Лівану, але й своїми діями призвів до масового винищення цивільного населення з обидвох сторін, що викликало шквал критики від міжнародних партнерів. Наслідки завершення конфліктів на Близькому Сході спонукають Німеччину та Європу брати все активнішу участь у військових операціях, проте чи зможуть вони впоратися з цією роллю залишається під питанням, адже навіть США за довгі роки не може їх заспокоїти.

Зростаюча залежність ФРН від енергетичного сектору примушує її налагоджувати тісніше стратегічне партнерство з Росією, яка більше налаштована на просування власних інтересів, престижу, авторитарних односторонніх ініціатив та лідерства, аніж на дипломатичні мультилатеральні відносини з Європою. Що важливо додати, контрверсійними були також погляди на ведення подальшої політики щодо Росії у канцлера Меркель та міністра закордонних справ Ф. Штайнмаєра. Федеральний канцлер в просуванні німецьких інтересів в Європі ставить ставку на розширення

⁹² Мартинов А. Зовнішня політика ФРН за часів другої "великої коаліції": основні напрями і результати (2005–2009 рр.) / Андрій Мартинов. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Martynov_Andrii/Zovnishnia_polityka_FRN_za_chasiv_druhoi_velykoi_koalitsii_osnovni_napriamy_i_rezultaty_2005_2009_rr.pdf (дата звернення 16.05.2020 р.). – Назва з екрану.

трансатлантичного партнерства, коли в цей час, незважаючи на розпал українсько-російського газового конфлікту, міністерство закордонних справ шукає нові можливості для німецько-російської співпраці та навіть спільного європейсько-російського майбутнього. Така переорієнтація німецької зовнішньої політики та все більша енергетична залежність викликає великі занепокоєння з боку опозиційних критиків та суспільства, а внутрішні конфлікти інтересів можуть негативно впливати на подальші відносини Німеччини з іншими партнерами, що зумовлює фундаментальні структурні зміни німецької зовнішньої політики⁹³.

Тож можна зробити висновок про те, що друга «велика коаліція» спрямовує свої сили на вироблення потужної стабільної економічної ефективності, адже це є запорукою сильної зовнішньої політики, і тим самим забезпечує собі сильніші позиції на міжнародній арені, зокрема й просування німецьких інтересів в європейських та трансатлантичних відносинах. Всупереч постійним дебатам та критиці щодо військових втручань, уряд продовжує брати участь в підтримці миротворчих операцій під егідою ЄС, НАТО та ООН, адже трансатлантичне партнерство стало однією з пріоритетних галузей для німецької політики. Балансу між зовнішньою політикою ФРН та її військово-стратегічними діями все ще не досягнуто, а через розширення ЄС та розумну, владну політику США Німеччині все ж доведеться зайняти провідну роль в Європі та взяти на себе більшу політичну, дипломатичну та військову відповідальність. Беручи до уваги такий розвиток подій, встановлення власних інтересів, цінностей та пріоритетів, а також досягнення розумного балансу між національними інтересами, трансатлантичною співпрацею, європейськими очікування та глобальною відповідальністю є необхідними для досягнення «нормалізації» німецьких позицій в зовнішньополітичному контексті.

Підсумовуючи вищенаведені дані, можна зробити висновок про те, що з початком 1990 року, через зміну зовнішньополітичного контексту панувала

⁹³ Hacke C. Deutsche Außenpolitik unter Bundeskanzlerin Angela Merkel / Christian Hacke. // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bpb.de/apuz/29462/deutsche-aussenpolitik-unter-bundeskanzlerin-angela-merkel?p=6> (дата звернення 19.05.2020 р.). – Назва з екрану.

невизначеність подальшої ролі Німеччини на світовій арені, і це стосувалося як зовнішніх факторів розвитку, так і внутрішньополітичних рішень стосовно використання збройних сил та принципу «військового стримування». Настав час, коли рольова концепція, якої дотримувалась Німеччина у період «холодної війни», зменшила свій потенціал, а на її зміну прийшла певна невизначена паралельність дій, коли з одного боку – потрібно дотримуватись чітко визначених стратегій та принципів, затверджених після закінчення Другої світової війни, а з іншого боку – з настанням глобальних світових змін необхідно підлаштовуватись під загальні тенденції та формувати новий зовнішньополітичний курс, який би не суперечив усталеним ідеалам та цінностям, і водночас, покращував економічний, соціальний та політичний розвиток власної держави. Німеччина повинна знайти власний «новий» шлях, який би відновив стабільність в її рольовій концепції. З об'єднанням НДР та ФРН в одну Федеративну Республіку Німеччина стало чітко видно схильність до змін в зовнішній політиці, особливо це стосувалось військових втручань, які ставали все частішими та відбувались в основному під егідою НАТО, ЄС та ООН. У цій ситуації зросла потреба конкретних рішень щодо напрямку майбутніх дій, визначення пріоритетів та дилема вибору між двома принципами «концепту цивільної влади», які розглядалися в першому розділі даної роботи, а саме – «never alone» та «never again». Враховуючи події, які відбулися в період від закінчення Другої світової війни до завершення правління другої «великої коаліції» в 2009 році, можемо дійти висновку, що державні діячі, які відповідальні за прийняття зовнішньополітичних рішень в Німеччині, все ще вагаються між даними стратегіями, ситуативно підбираючи правильну лінію дій. З одного боку, при вирішенні певних конфліктів ролей, обираючи лінію поведінки «never alone», влада робить великий акцент на прагнення ФРН до мультилатеральної співпраці та бажання бути надійним союзником, що підтверджується гуманітарними та збройними втручаннями під егідою миротворчих операцій НАТО та ООН з 1990 року. Або ж з іншого боку, дотримуючись принципу «never again» конфронтувати зі своїми

союзниками та вести власний шлях, відмовляючись від військових обов'язків, як було у випадку відмови підтримувати США німецькими збройними силами у війні в Іраку, хоча ця операція була легітимована Радою Безпеки ООН.

Таке протиріччя зовнішньополітичного напрямку стосується не лише принципів «never alone» та «never again», а й безпосередньо зовнішньополітичних акторів. Такі ситуації змушують політичних діячів, які приймають рішення в державі, вагатися між внутрішньополітичними обов'язками та зовнішньополітичними очікуваннями інших держав. Саме тому, частіше за все це призводить до ретельного зважування кожного рішення та врахування як очікувань своїх союзників, так і внутрішньополітичний натиск діяти виключно згідно політики «військового стримування».

Зростання залежності від енергетичних ресурсів Росії, відсутність єдиного напрямку спільних дій всередині коаліції, налаштованість на просування відносин з США та НАТО, які вимагають від ФРН більшої військової участі, спонукають Німеччину змінювати траєкторію руху своїх зовнішньополітичних дій на політику «нормалізації» та поступово відходити від «концепту цивільної влади».

РОЗДІЛ III. ЗМІНА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ФРН В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ (2011 – 2017 РР.)

Зовнішньополітичний дискурс, який формувався прийняттям рішень політичних діячів, що завжди брали до уваги мультилатералізм за основний рушій подальших дій Німеччини, з часом почав втрачати свою силу. Німецький принцип безперервності, яким керувались актори, відповідальні за зовнішньополітичне устаткування ФРН, перестав грати найважливішу роль у ключових рішеннях, а сильні основоположні принципи багатосторонньої співпраці стали слабшими на фоні нових майбутніх тенденцій розвитку зовнішньої політики та політики безпеки Німеччини⁹⁴.

3.1. Лівійський конфлікт та нові стратегії розвитку оборонної політики

Яскравим підтвердженням цих змін стало рішення Німеччини відмовитись від прийняття участі у міжнародній військовій операції під мандатом ООН, а також накладення вето на встановлення безпольотної зони та не захищати громадянське населення Лівії від бомбардувань військово-повітряних сил. Після дозволу на проведення цієї операції Радою Безпеки ООН, НАТО проявила ініціативу виконати цю резолюцію в рамках повітряних ударів проти лівійської армії. Незважаючи на повну легітимацію, ФРН, як член ООН, не підтримала більшість західного світу та Лігу арабських держав, за що отримала низку невдоволень зі сторони своїх союзників. Німеччина, яка завжди стояла на боці західної спільноти країн, у випадку інтервенції в Лівії ухилилась від надання підтримки та надала перевагу прислухатись до внутрішньополітичних голосів у парламентських виборах⁹⁵.

Особливої критики з боку союзників зазнав міністр закордонних справ Гідо Вестервелле, який твердо відстоював утримання Німеччини від цієї резолюції в Раді Безпеки ООН. «Німеччина – не єдина країна, яка виключила

⁹⁴ Hellmann G. Außenpolitische Diskurse / G. Hellmann, W. Wagner, R. Baumann // Deutsche Außenpolitik: Eine Einführung / Gunther Hellmann. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2014. – P. 229.

⁹⁵ Milosevic N. Politische Entscheidungsprozesse und multinationale Militäreinsätze: Deutschland im internationalen Vergleich / Nik Milosevic. – Stuttgart: Verlag Barbara Budrich, 2018. – P. 88.

військову участь у цьому конфлікті», – аргументує він на прес-конференції 20 березня 2011 року. Більшість федеральних міністрів та партійних членів ХДС/ХСС також підтримали його позицію, проте не кожен погодився, що таке утримання Німеччини разом із Китаєм, Росією, Індією та Бразилією від військового втручання в операцію в Лівії було саме проти підтримки своїх союзників у НАТО. Партія «Союз 90/Зелені» була вкрай роздратована таким рішенням уряду. Заступник фракції «зелених» Даніель Кон-Бендіт стверджує, що такий вчинок був абсолютно не людським та є політично неприйнятним утримання від військового втручання з огляду на жорстокі дії Каддафі проти цивільного населення. Його підтримує голова комітету з прав людини в Бундестазі Том Конігс, який говорить про порушення солідарності в Європі та НАТО з боку пані Меркель⁹⁶.

Режим Муаммара Каддафі загрожував цивільному населенню, яке постійно піддавалось жорсткому поводженню, що порушує людські права згідно з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ). Ці умови повністю легітимізують таку операцію, адже спираючись на принципи, які закріплені в положенні щодо застосування Бундесверу федеральним урядом, чітко прописано: «Життя у мирі та свободі, захист від небезпек, а також безпека та процвітання залишаються орієнтирами зовнішньої та оборонної політики ФРН. У цьому контексті Німеччина сприяє дотриманню міжнародного права та гуманітарних принципів, а також гарантії людської гідності. Німецька зовнішня політика та політика безпеки завжди віддані миру»⁹⁷.

Розуміючи свою сильну позицію європейського та світового лідера, у даному випадку Німеччина зробила свій вибір на користь власних інтересів, а не багатосторонньої співпраці, як це робила раніше. Вона в черговий раз довела

⁹⁶ Eckert D. Bundesregierung verteidigt Libyen-Enthaltung [Електронний ресурс] / Dirk Eckert // Deutsche Welle. – 2011. – Режим доступу: <https://www.dw.com/de/bundesregierung-verteidigt-libyen-enthaltung/a-14926255> (дата звернення 20.05.2020 р.). – Назва з екрану.

⁹⁷ Die Bundeswehr im Einsatz [Електронний ресурс] // Bundesministerium der Verteidigung. – 2013. – P. 56. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975292/729870/de83df5eed3d4c2c2e887be5542c6248/die-bundeswehr-im-einsatz-download-bmvg-data.pdf?download=1> (дата звернення 21.05.2020 р.). – Назва з екрану.

відчутне зростання дилеми між дотриманням міжнародної відповідальності та традиційної військової політики стримування. «Культура військового стримування» знову здобула перевагу в урядовій відповідальності після того, як майже досягла своєї «нормалізації» як інструменту німецької зовнішньої політики та політики безпеки⁹⁸.

У світлі цих подій, німецька зовнішня політика та політика безпеки стала більш владною, а разом із тим більш самостійною та впевненою у рішучості своїх дій. Тобто, політика ФРН не тільки стала ініціативнішою в плані прийняття рішення про участь або неучасть у збройних втручаннях, але й здатною просувати власні інтереси та посилювати «політику військового невтручання» через абсентеїзм, що можна чітко прослідкувати у випадку невтручання у конфлікт в Лівії.

Залишається фактом те, що вимоги німецьких політиків до військового інструменту явно «нормалізувалися» у порівнянні з іншими країнами, проте такі зміни ще не знайшли підтримки в німецькому суспільстві.

В березні 2011 року на посаду міністра оборони прийшов Томас де Мезьєр, який опублікував нові керівні принципи оборонної політики та нові напрямки використання Бундесвера. На першому місці змінених перспектив стояли саме національні інтереси держави, а вже на другому – взяття на себе міжнародної відповідальності та спільного формування безпекової політики. Також підкреслюється роль збройних сил як «обов'язкового інструменту зовнішньої політики та політики безпеки». Щодо військових операцій міністр оборони стверджує: «У кожному окремому випадку потрібна чітка відповідь на питання, наскільки інтереси Німеччини виправдовують збройне втручання та які наслідки буде мати невтручання»⁹⁹.

Томас де Мезьєр наголошує на використанні Бундесверу як політичного інструменту німецької політики безпеки, що є кардинально новим підходом,

⁹⁸ Milosevic N. Politische Entscheidungsprozesse und multinationale Militäreinsätze: Deutschland im internationalen Vergleich / Nik Milosevic. – Stuttgart: Verlag Barbara Budrich, 2018. – P. 88-89.

⁹⁹ Krause U. Jugoslawien – Afghanistan und weiter? – „Entgrenzung“ – „Normalisierung“? / Ulf Krause // Die Bundeswehr als Instrument deutscher Außenpolitik / Ulf Krause. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2013. – P. 332.

адже до 2011 року німецький уряд старався не тільки уникати таких висловлювань, а й навпаки, стверджував, що використання збройних сил є виключною мірою для підтримання глобального миру та спільних миротворчих операцій із партнерами-союзниками.

Під час свого виступу 27 травня 2011 року з урядовою декларацією щодо нового реформування Бундесверу міністр оборони стверджує, що всупереч вагомому внеску збройних сил ФРН в Європі та світі, їхня перебудова просто необхідна, аби Бундесвер був готовий до нових викликів та загроз у зв'язку з новими факторами, такими як регіональні та міжнародні війни, тероризм та використання ядерної зброї¹⁰⁰.

Реструктурування та внесені зміни в оборонну політику ФРН суттєво вплинули на зовнішньополітичні рішення акторів щодо військових втручань. Новий зовнішньополітичний напрямок закладався за допомогою компромісу між ХДС/ХСС та СДПН, які були зацікавлені скоріше у внутрішньопартійній стабільності, аніж в активному просуванні діяльності країни на міжнародній арені. Ключові засади такого компромісу знайшли свій відбиток у «Білій книзі» 2006 року, згідно з якою, Німеччина позиціювала себе як сильну державу, яка поважає своїх партнерів та може надати їм допомогу в разі необхідності. Війна в Лівії ще раз довела, що враховуючи нові глобальні зміни в світі ФРН потрібно приймати нові виклики та приймати самостійні рішення. Стратегія країн-членів НАТО не була ідеальною, а точніше, містила багато суттєвих прорахунків політичного характеру. З огляду на це, Німеччина обрала новий зовнішньополітичний напрямок дій, який характеризується солідарністю та підтримкою США, проте це не заважає їй проводити самостійну політику враховуючи власні інтереси. Високі ризики, страх великомасштабних людських втрат та довгої тривалої міжнародної операції стали основними причинами рішення уряду про невтручання у воєнний конфлікт в Лівії.

¹⁰⁰ Regierungserklärung zur Neuausrichtung der Bundeswehr [Електронний ресурс] // Deutscher Bundestag. – 2011. – Режим доступу: https://www.thomasdemaiziere.de/home_032016/Neuausrichtung%20der%20Bundeswehr.pdf (дата звернення 21.05.2020 р.). – Назва з екрану.

Попри досить чималий досвід у військових операціях з часу об'єднання Німеччини, на цей раз рішення щодо невтручання засновувалось на пріоритетності власних національних інтересів та принципів, що спричинило опозиційне ставлення до своїх партнерів – США, Франції та Великобританії. Німеччина вкотре зіштовхується з непростим вибором: розширяти свій вплив та роль у врегулюванні міжнародних конфліктів, або зберегти за собою право самостійно приймати рішення згідно зі своїми національними принципами.

Цей випадок не був пов'язаний з навмисним відстороненням від своїх партнерів, а скоріше результатом визначення своїх внутрішньополітичних пріоритетів. І саме вони закріпили зовнішньополітичну траєкторію руху зовнішньої політики ФРН. Збереження спільного європейського політичного та економічного простору, який відповідатиме національним інтересам Німеччини – стало новим зрушенням після довготривалої невизначеності держави щодо її зовнішньополітичних ліній¹⁰¹.

3.2. Період правління третьої «великої коаліції». Міжнародні очікування та внутрішньополітичні дискусії

Третій термін правління Ангели Меркель на посту федерального канцлера Німеччини ознаменувався економічними, політичними та військовими кризами, які привели до збільшення міжнародних очікувань зовнішньої політики та політики безпеки ФРН. На фоні європейської боргової кризи, конфліктів в Україні та Сирії, кризи біженців та розбіжностей у трансатлантичних відносинах, міжнародні партнери-союзники вимагають від Німеччини більшого внеску в міжнародний порядок¹⁰².

Зовнішньополітичні очікування мають великий вплив на внутрішньополітичну ситуацію в державі, тим самим посилюючи розбіжності між урядовим та суспільним скептицизмом щодо більшої участі ФРН у світовій

¹⁰¹ Зуборева М. А. Базовые детерминанты немецкой внешней политики и политики обеспечения безопасности [Електронний ресурс] / Мария Андреевна Зуборева. – 2017. – Режим доступу: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=23528 (дата звернення 20.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹⁰² Brummer K., Oppermann K. Germany's Foreign Policy after the End of the Cold War: "Becoming Normal?" / Klaus Brummer, Kai Oppermann. // Oxford Handbooks Online. – 2016. – 30 p.

політиці та її відповідальністю перед державами-партнерами. Варто наголосити, що ключові представники Німеччини, наприклад, федеральний президент Йоахім Гаук¹⁰³ та міністр закордонних справ Ф. Штайнмаєр¹⁰⁴ схвалили та підтримали посилену міжнародну участь ФРН у глобальній політиці. Саме тому, третій уряд Ангели Меркель (коаліція ХДС/ХСС та СДПН) намагався вкотре віднайти баланс між міжнародними політичними очікуваннями та внутрішньополітичними застереженнями, виявляючи бажання взяти на себе більшу відповідальність у міжнародній політиці та активніше вести свою зовнішню політику.

Міжнародні партнери жорстоко критикували політику Ангели Меркель на початку третього терміну, стверджуючи, що вона користується привілеями європейського порядку, не роблячи ніяких внесків, і тому вона не є надійною та солідарною¹⁰⁵. Достовірним підтвердженням цього слугує приклад із відмовою військового втручання у конфлікт в Лівії, коли уряд, враховуючи всі переваги та недоліки цієї військової операції, надав перевагу триматись політики власних інтересів та виступити із категоричним «ні» міжнародним партнерам. На тлі такої ізоляції та небажання підтримати США, Францію та Великобританію у легітимізованій Радою Безпеки ООН операції, міжнародні очікування щодо подальших зовнішньополітичних дій Німеччини зросли ще більше.

Причиною зростання міжнародної ролі ФРН стала також відсутність альтернативи, адже держави з високим політичним потенціалом – США, Франція та Великобританія – не виявляли великого бажання займати цю роль. Франція – через свою економічну слабкість, Великобританія була більше сконцентрована на референдумі щодо Brexit, а США за президентства Обами

¹⁰³ Rede des Ministerpräsidenten Joachim Gauck [Електронний ресурс] // Der Bundespräsident. – 2014. – Режим доступу: <https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2014/01/140131-Muenchner-Sicherheitskonferenz.html> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹⁰⁴ Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier anlässlich der 50. Münchner Sicherheitskonferenz [Електронний ресурс] // Auswärtiges Amt. – 2014. – Режим доступу: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/140201-bm-muesiko/259554> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹⁰⁵ Hyde-Price A. The „Sleep-Walking Giant“ Awakes: Resetting German Foreign and Security Policy / Adrian Hyde-Price. // European Security. – 2015. – № 24. – P. 601.

надавала шанс вирішення кризових ситуацій своїм європейським союзникам, а коли посаду президента зайняв Дональд Трамп – трансатлантичне партнерство взагалі почало піддаватися сумнівам та більшою мірою залежало від готовності європейських країн робити більші внески в європейську безпеку. Такі фактори, як дефіцит міжнародного лідерства, сприйняття ФРН як потужної економічної сили Європи, надійний та чіткий стиль ведення політики Ангелою Меркель сприяли швидшому становленню Німеччини на позиції глобального лідера, збільшенню авторитету серед інших країн та, відповідно, зростанню міжнародних очікувань від німецької зовнішньої політики¹⁰⁶.

За період правління третьої «великої коаліції» представники федерального уряду, а зокрема й президент Йоахім Гаук, твердо наполягали на збільшенні міжнародної відповідальності та активнішої участі в усіх зовнішньополітичних процесах. Оскільки Німеччина стала готовою ділити зовнішньополітичні обов'язки зі своїми партнерами в повній мірі та відповідати міжнародним очікуванням, останнім, проте не менш важливим завданням стало підготувати німецьку скептичну громадськість до майбутніх важливих змін у політиці держави та навести логічні аргументи, чому саме такі зміни є вкрай необхідними. Саме тому, вкрай важливими підтвердженнями є внутрішньополітичні дебати, які характеризують ставлення політичних діячів до вирішення цих питань.

На церемонії до Дня німецької єдності 3 жовтня 2013 року федеральний президент ФРН Йоахім Гаук закликав федеральний уряд брати активнішу участь у світових зовнішньополітичних процесах. Він говорить: «Наша країна – не острів. Німеччина повинна відігравати більшу роль у вирішенні політичних, економічних та військових конфліктів. Федеративна Республіка не може опікуватися іншими країнами»¹⁰⁷. Виступ міністра закордонних справ Франка-

¹⁰⁶ Oppermann K. Deutsche Außenpolitik während der dritten Amtszeit Angela Merkels. Krisenmanagement zwischen internationalen Erwartungen und innenpolitischen Vorbehalten / R. Zohlhöfer, T. Saalfeld // Zwischen Stillstand, Politikwandel und Krisenmanagement. Eine Bilanz der Regierung Merkel 2013-2017 / Kai Oppermann – Wiesbaden: Springer VS, 2019. – P. 622–623.

¹⁰⁷ Rede am Tag der Deutschen Einheit: Gauck fordert stärkeres Deutschland [Електронний ресурс] // RTL Television. – 2013. – Режим доступу: <https://www.rtl.de/cms/rede-am-tag-der-deutschen-einheit-gauck-fordert-staerkeres-deutschland-1654236.html> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

Вальтера Штайнмаєра на 50-й Мюнхенській конференції з безпеки мав доволі чіткі та конкретні цілі – запевнити громадськість та політичних акторів у необхідності радикальних змін зовнішньополітичних ліній. Його слова про прийняття більшої зовнішньополітичної відповідальності та готовність внести свій вклад у її подальший розвиток стали рішучішими та змістовнішими: «Німеччина хоче і буде рушійною силою для спільної європейської зовнішньої політики, політики безпеки та оборони [...] Використання військових є крайнім засобом, однак «культура стриманості» Німеччини не повинна стати «культурою виживання»»¹⁰⁸.

Міністр оборони Німеччини Урсула фон дер Ляєн підтримує позиції президента та міністра закордонних справ і закликає розділити військовий потенціал у Європі. Вона наполягає на активнішій залученості Бундесверу та каже: «Для такої країни як Німеччина, байдужість – це не вихід, ані з точки зору політики безпеки, ані з гуманітарної точки зору»¹⁰⁹.

Міністр закордонних справ, міністр оборони та федеральний президент одноголосно закликають до більш відданої зовнішньої політики Німеччини та погоджуються, що ця активніша участь Німеччини у політиці безпеки повинна використати весь інструментарій зовнішньої політики. Фінансові, гуманітарні та дипломатичні засоби допомоги використовуватимуться на однаковому рівні з військовими засобами.

Федеральний уряд стверджує, що підтримка відкритого світового порядку є найважливішим зовнішньополітичним інтересом Німеччини у XXI столітті. Важливість німецької історії та концепції відповідальності все менше сприймаються як аргумент проти більшої міжнародної участі Німеччини у зовнішньополітичному дискурсі. Таким чином, дискурс підтверджує умови посилення міжнародної участі Німеччини. Тож можна констатувати, що з

¹⁰⁸ Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier anlässlich der 50. Münchner Sicherheitskonferenz [Електронний ресурс] // Auswärtiges Amt. – 2014. – Режим доступу: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/140201-bm-muesiko/259554> (дата звернення 23.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹⁰⁹ Gleichgültigkeit ist keine Option [Електронний ресурс] // Süddeutsche Zeitung. – 2014. – Режим доступу: <https://www.sueddeutsche.de/politik/muenchner-sicherheitskonferenz-gleichgueltigkeit-ist-keine-option-1.1876628> (дата звернення 22.05.2020 р.). – Назва з екрану.

початком правління третьої «великої коаліції» відбувся суттєвий зсув у фокусі зовнішньополітичного дискурсу на рівні провідних представників Німеччини та під час їхніх дебатів.

Одночасно можна спостерігати розрив між дедалі вищими міжнародними очікуваннями німецької зовнішньої політики та відмовою від активнішої військової участі Німеччини у суспільстві. Надійність німецької зовнішньої політики ускладнює відсутність соціальної підтримки. За результатами опитування громадськості 2014 року щодо їхнього бачення майбутньої зовнішньої політики, то респонденти вважають, що Німеччині слід значно більше брати участь у гуманітарній допомозі (86 %), дипломатичних переговорах (85 %), проектах громадянського суспільства (80 %), контролі над озброєнням (80 %), розвитку поліції та сил безпеки (75 %), а також у створенні державних установ (68 %). Військове втручання Бундесверу (13 %) та постачання зброї країнам-союзникам (13 %) займають останні місця серед пріоритетних політичних сфер на думку населення¹¹⁰.

Очевидна більшість (82 % опитаних) висловила за скорочення військових операцій Бундесверу. Таку думку складають представники всіх вікових груп, рівнів освіти та партійних уподобань і вона не залежить від походження із західної чи східної Німеччини. Однак, особливо сильне неприйняття участі Бундесверу у закордонних операціях серед осіб старше 60 років (90 %). Хоча захист прав людини описується як найважливіше завдання зовнішньої політики Німеччини, а геноцид є важливою причиною військового втручання, більшість (66 %) німців не бажають схвалювати військові дії з гуманітарних причин без відповідного мандату ООН. Лише 33 % змогли б підтримати гуманітарну інтервенцію без мандату Ради Безпеки ООН¹¹¹. Таким чином, невідповідність зовнішньополітичних очікувань акторів, відповідальних за прийняття рішень та поглядів німецької громадськості не звузилася, а

¹¹⁰ Einmischen oder zurückhalten? Ergebnisse einer repräsentativen Umfrage von TNS Infratest Politikforschung zur Sicht der Deutschen auf die Außenpolitik [Електронний ресурс] // Die Körber-Stiftung. – 2014. – P. 5. – Режим доступу: http://upgr.bv-opfer-ns-militaerjustiz.de/uploads/Dateien/Presseberichte/Koerber-Stiftung_Umfrage_Aussenpolitik_Broschuere.pdf (дата звернення 21.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹¹¹ Ibid. P. 6.

навпаки – розширилась в третьому терміні Ангели Меркель. Це ще більше збільшує потенціал для політизації зовнішньополітичних питань у партійній конкуренції та урядовій коаліції, а також між урядовими та опозиційними партіями¹¹².

Під час правління третьої «великої коаліції» такий супротив зовнішньополітичним рішенням виявила правопопулістська партія Німеччини (AfD), особливо, що стосується тем європейської політики, міграційної кризи, а також політики оборони та розвитку. З іншого боку партійного спектру, Ліва партія (Die Linke) звинувачує федеральний уряд у «владній світовій політиці», критикує будь-які закордонні втручання Бундесверу, а також закликає зупинити «німецьку гегемонію» в ЄС. Тож, політичні партії лівого та правого ухилу, які мають значний політичний вплив, намагаються мобілізувати думку громадськості щодо основних ліній зовнішньої політики.

Як результат, під час третього терміну Ангели Меркель у внутрішньополітичних дебатах спостерігається контраст між акторами, відповідальними за прийняття зовнішньополітичних рішень, експертами, які спонукають Німеччину брати більшу відповідальність на міжнародній арені та ставленням громадськості, яка все ще скептично відноситься до будь-яких військових втручань Бундесверу. Ці дві тенденції поперемінно посилюються, оскільки зміна акцентів у зовнішньополітичному дискурсі сприяла мобілізації суспільної та політичної критики щодо активнішої ролі Німеччини в міжнародній політиці, що, у свою чергу, посилює тиск на осіб, що приймають зовнішньополітичні рішення і які домагаються внутрішньополітичного схвалення¹¹³.

¹¹² Brummer K. Germany's Foreign Policy after the End of the Cold War: "Becoming Normal?" / Klaus Brummer, Kai Oppermann. // Oxford Handbooks Online. – 2016. – P. 16–19.

¹¹³ Oppermann K. Deutsche Außenpolitik während der dritten Amtszeit Angela Merkels. Krisenmanagement zwischen internationalen Erwartungen und innenpolitischen Vorbehalten / R. Zohlhöfer, T. Saalfeld // Zwischen Stillstand, Politikwandel und Krisenmanagement. Eine Bilanz der Regierung Merkel 2013-2017 / Kai Oppermann – Wiesbaden: Springer VS, 2019. – P. 627.

3.3. Зовнішньополітичні виклики для третьої «великої коаліції». **Конфлікти в Україні, Сирії та Іраку**

На активнішу участь федерального уряду у міжнародній політиці на чолі з Ангелою Меркель вплинули дипломатичні та військові кризи на сході України. Ця криза почалася з оголошення уряду України при президентстві Віктора Януковича в листопаді 2013 року про підписання угоди про асоціацію з ЄС, яка також спровокувала масові протести, які в лютому 2014 року призвели до жорстоких заворушень між проросійськими та проукраїнськими демонстрантами, що мали смертельні наслідки. Особливо загострилася криза на сході України, де збройні сутички спалахнули між сепаратистами, яких підтримувала Росія та українськими збройними силами. З російською анексією Криму в березні 2014 року конфлікт тільки загострився.

У цій кризі, міжнародні очікування щодо німецької зовнішньої політики були високими з самого початку. Зокрема, адміністрація США при президенті Бараку Обамі довірила федеральному уряду докладати дипломатичних зусиль, щоб вирішити конфлікт. Крім того, відсутність участі Великобританії додала відповідальності Німеччині щодо дій на налагодження діалогу між російською та українською сторонами¹¹⁴.

Під час саміту країн «Великої двадцятки» в Австралії 2014 року головним питанням було засудження російської агресії стосовно України. «Анексія Криму була незаконною та здійснена всупереч міжнародному праву і мені шкода, що в Європі досі існують сили, які відмовляються від взаємоповаги, вирішення конфліктів демократичними та конституційними способами та ігнорують силу закону [...] Вплив Росії на дестабілізацію східної України ставить під сумнів загальний європейський мирний порядок», – прокоментувала Ангела Меркель, розкритикувавши дії Володимира Путіна. Канцлер також окреслила стратегію дій ЄС в умовах кризи в Україні: надання політичної та економічної підтримки Україні, подальший пошук

¹¹⁴ Terhalle M., Giegerich B. The Munich Consensus and the Purpose of German Power / Maximilian Terhalle, Bastian Giegerich. // *Survival: Global Politics and Strategy*. – 2016. – № 58(2). – P. 157.

дипломатичного рішення у розмові з Росією та, зрештою, санкції проти Москви. «Наша мета – суверенна та територіально неушкоджена Україна, яка сама може вирішити своє майбутнє», – стверджує А. Меркель¹¹⁵.

Німецький федеральний уряд інтенсивно намагався стримувати неспокійну ситуацію у війні на сході України та брав активну участь в укладанні «Пакету заходів щодо дотримання Мінських конвенцій» 12 лютого 2015 року. Уряд продемонстрував велику рішучість та відповідальність, а федеральний канцлер отримала визнання серед партнерів за взяття на себе такої ролі, яку визначали три складові.

По-перше, попри економічні вигоди співпраці з Росією, яка була третім найважливішим торговим партнером ЄС після США та Китаю у 2013 році, Німеччина все ж зменшила обсяги торгівлі з нею, і вже з січня по серпень 2014 року німецький експорт до Росії зменшився на 16,6 %. Коли економічні санкції набули чинності в серпні, експорт впав на 26,3 % у порівнянні з попереднім роком, як повідомило Федеральне статистичне управління. Це були найгірші показники після фінансової кризи 2009 року¹¹⁶. Тобто, ФРН одразу зайняла чіткі позиції проти Росії, адже згідно з баченням зовнішньополітичних акторів Німеччини – порушення фундаментальних принципів міжнародного права є просто недопустимим та може суттєво нашкодити стабільному мирному порядку, який ЄС будував протягом десяти років. Зокрема, введення санкцій проти російського уряду здивувало багатьох спостерігачів з огляду на традиції німецької східної політики та на тлі німецьких економічних інтересів з Росією¹¹⁷.

По-друге, в рамках мультилатеральної кризової дипломатії німецький уряд показав повну готовність до відповідальності та співпраці. Завдяки ініціативності Німеччини щодо тіснішої співпраці з Францією були укладені дві

¹¹⁵ Salzen C. Wenn die Kanzlerin die Geduld verliert [Електронний ресурс] / Claudia Salzen // Der Tagesspiegel. – 2014. – Режим доступу: <https://www.tagesspiegel.de/politik/angela-merkel-und-der-ukraine-konflikt-wenn-die-kanzlerin-die-geduld-verliert/10992586.html> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹¹⁶ Nervenkrieg um die Ukraine [Електронний ресурс] // Landeszentrale für politische Bildung. – 2014. – Режим доступу: <https://www.lpb-bw.de/ukrainekonflikt> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹¹⁷ Kudnani H. The Paradox of German Power / Hans Kudnani. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 160 p.

мінських угоди. Спільні дії в межах ЄС щодо санкцій проти Росії, координація дій з США в рамках ЄС, G7 та ОБСЄ були результатами значних зусиль ФРН¹¹⁸.

По-третє, протягом усього періоду українсько-російського конфлікту, Ангела Меркель залишається найважливішим міжнародним співрозмовником для Путіна і завжди старається не втрачати зв'язок з Росією, аби продовжувати діалог з російським урядом, попри жорстку позицію щодо його дій. Міністр закордонних справ Ф. Штайнмаєр у 2015 році стверджує: «Тривала безпека Європи може існувати лише в співпраці з Росією, а не проти неї»¹¹⁹.

У коаліційній угоді між партіями ХДС/ХСС та СДПН від 11 листопада 2005 року окреслена така позиція щодо відносин з Росією: «Ми хочемо розширити торгівлю та створити довгострокове енергетичне партнерство з Росією, яка залишається для нас важливим партнером у вирішенні регіональних, глобальних викликів та у боротьбі з міжнародним тероризмом»¹²⁰.

Проте після агресивної політики Росії щодо України та анексії Криму, у новій коаліційній угоді 2018 року чітко описується негативне ставлення до російських дій: «Нам прикро, що політика Росії, включаючи ситуацію з порушенням прав людини, зробила крок назад стосовно нашої співпраці. Росія порушує європейський мирний порядок через незаконну анексію Криму та військове втручання на сході України»¹²¹. Окремим пунктом прописана стратегічна політика щодо України: «Ми будемо активно підтримувати Україну у відновленні її повної територіальної цілісності, зміцненні стабільності та

¹¹⁸ Hyde-Price A. The „Sleep-Walking Giant“ Awakes: Resetting German Foreign and Security Policy / Adrian Hyde-Price. // European Security. – 2015. – № 24. – P. 609.

¹¹⁹ Steinmeier dämpft Erwartungen an rasche Lösung der Ukraine-Krise [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 2015. – Режим доступу: <https://www.dw.com/de/steinmeier-dämpft-erwartungen-an-rasche-lösung-der-ukraine-krise/a-18243199> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹²⁰ Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD [Електронний ресурс] // Bundesregierung. – 2005. – P. 135. – Режим доступу: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=16f196dd-0298-d416-0acb-954d2aba9d8d&groupId=252038 (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹²¹ Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD 19. Legislaturperiode [Електронний ресурс] // Bundesregierung. – 2018. – P. 149. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/656734/847984/5b8bc23590d4cb2892b31c987ad672b7/2018-03-14-koalitionsvertrag-data.pdf?download=1> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

соціального розвитку. Ми очікуємо, що це сприятиме послідовній реалізації порядку денного реформ в Україні, зокрема у боротьбі з корупцією, з метою всебічної модернізації країни. Німеччина готова взяти участь у реконструкції Донбасу, як тільки прогрес у виконанні Мінських домовленостей зробить це можливим»¹²².

Як результат, український конфлікт – це прекрасний приклад того, як німецька зовнішня політика під час третього терміну відповідала очікуванням Ангели Меркель щодо активнішого внеску Німеччини на міжнародній арені та змогла мобілізувати внутрішньополітичну підтримку.

Другою великою кризою в політиці безпеки під час правління третьої «великої коаліції» став конфлікт в Сирії та Іраку 2014 року, адже саме тоді федеральний уряд підтвердив зміну свого зовнішньополітичного курсу та почав більше акцентувати увагу на міжнародну дипломатію.

З початком військових конфліктів у Сирії у 2011 році, сотні тисяч цивільних громадян гинули через використання хімічної зброї сирійським урядом та джихадистськими угрупованнями. Порушення правил, визначених Конвенцією про заборону використання хімічної зброї та збільшення кількості випадків пов'язаних з використанням хімічної зброї змусили США визнати перетин «червоної лінії» та провести розслідування за допомогою експертів Ради Безпеки ООН. Після цього сирійський уряд дав згоду на вилучення та утилізацію усієї хімічної зброї зі своєї території. Проте вже з 2014 року у Сирії знову були зафіксовані смертельні випадки від отруєння хлорним та гірчичним газом, які стали широко використовуватись вже «Ісламською державою»¹²³.

У світлі таких подій, одразу після 50-ої Мюнхенської конференції з безпеки, в січні 2014 року Німеччина погодилася відповісти на запит ООН та взяти участь у боротьбі проти «Ісламської держави» у Сирії та Іраку. Воєнна операція проти цього терористичного угруповання, яка була ініційована США,

¹²² Ibid. P. 150.

¹²³ Гайн фон М. Хімічні атаки у Сирії - хроніка [Електронний ресурс] / Маттіас фон Гайн // Deutsche Welle. – 2018. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/хімічні-атаки-у-сирії-хроніка/a-43379551> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

проводилася за допомогою бомбардування військово-повітряними силами всієї території Іраку та Сирії.

24 серпня 2014 року Ангела Меркель оповістила світ про рішення уряду постачати німецьку зброю та військову техніку, зокрема гвинтівки та ракети, бойовикам «Пешмерги» (курдському воєнізованому формуванню/ збройним силам в Іракському Курдистані) до Північного Іраку на боротьбу з «Ісламською державою», яка на цей час захопила більшість території Іраку та Сирії. В той час, коли армія іракського уряду не змогла протистояти натиску ісламістів, «Пешмерга» виявилася ефективною силою та особливо мотивованою, коли мова йшла про захист курдського населення.

Німецька зброя та солдати Бундесверу в Іраку вважаються продовженням серйозних зовнішньополітичних змін, про які на початку 2014 року наголосили федеральний президент Йоахім Гаук, міністр закордонних справ Ф. Штайнмаєр та міністр оборони Урсула фон ден Ляєн на Мюнхенській конференції безпеки. Тобто, Німеччина хоче знову захищати свої світові економічні та геостратегічні інтереси за допомогою військових засобів після довгих років «військового стримування». Ще 2003 року «червоно-зелена» коаліція (СДПН та «Союз 90/Зелені») офіційно відмовилася брати участь в агресивній війні США проти Іраку, яка суперечила міжнародному праву. У 2011 році «чорно-жовта» коаліція (ХДС/ХСС та Вільна демократична партія) не взяла участі у військовому втручанні в Лівії 2011 року під егідою НАТО. Проте згодом, коли Ф. Штайнмаєр обійняв посаду Г. Вестервелле, а Йоахім Гаук став федеральним президентом, німецький уряд вирішив, що не хоче стояти осторонь подій, які відбуваються на Близькому Сході, особливо, якщо йде мова про контроль стратегічно важливого регіону¹²⁴.

¹²⁴ Schwarz P. Warum wollen die deutschen Eliten wieder Krieg? / Peter Schwarz. – Essen: MEHRING Verlag, 2014. – P. 25-27.

Попри те, що дві третини німецького населення виступають проти збройних поставок до Іраку¹²⁵, партії уряду та більшість ЗМІ всілякими способами підтримують це рішення. Опозиційна «Ліва партія» також підтримала військове втручання у війні в Сирії та підтримала збройні поставання до Іраку. Ф. Штайнмаєр стверджує: «Якщо ми не озброїмо курдів в Іраку – зруйнуються курдські оборонні лінії, потім впаде вся іракська держава і від Близького Сходу нічого не залишиться. Така катастрофа і її наслідки безпосередньо вплинуть на Німеччину та Європу»¹²⁶.

В кінці 2014 року уряд вирішив продовжити мандат на військове втручання Бундесверу у конфлікт на Близькому Сході. 17 грудня туди було надіслано ще 100 німецьких солдатів, які мали проводити навчання для курдських бійців у боротьбі проти «Ісламської держави»¹²⁷.

На думку американського дипломата та політолога Генрі Кіссинджера, рішення ФРН стати своєрідним «світовим помічником» є логічним наслідком зовнішньої політики, керованої німецькими інтересами та цінностями. Німеччина має власні інтереси щодо політики допомоги в Іраку, адже курди – це останній буфер між війною ісламістів та зовнішнім кордоном Туреччини в НАТО. Зі зміною урядів, які посилялися на «культуру військової стриманості», змінилася й парадигма зовнішньої політики після подій в Афганістані 2001 року. З огляду на військову та збройну допомогу Близькому Сходу, нова культура міжнародної відповідальності Німеччини дає надію іншим країнам, зокрема Україні, на технічну допомогу для боротьби з проросійськими сепаратистами на сході своєї країни, або Єгипту, який просить Німеччину про

¹²⁵ Stute D. Fragen und Antworten zu den deutschen Waffenlieferungen in den Irak [Електронний ресурс] / Dennis Stute // Deutsche Welle. – 2014. – Режим доступу: <https://www.dw.com/de/fragen-und-antworten-zu-den-deutschen-waffenlieferungen-in-den-irak/a-17887166> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹²⁶ Greive M., Jungholt T. Deutschland auf dem Weg zur Weltpolizei [Електронний ресурс] / Martin Greive, Thorsten Jungholt // WELT. – 2014. – Режим доступу: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article131541531/Deutschland-auf-dem-Weg-zur-Weltpolizei.html> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹²⁷ Ausbildungsmission im Nordirak [Електронний ресурс] // Bundesregierung. – 2015. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/ausbildungsmission-im-nordirak-397342> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

постачання зброї й аргументує це збереженням безпеки ізраїльтян від джихадистських угруповань¹²⁸.

Тож, підсумовуючи лінії нової відповідальності ФРН у світі, можна стверджувати, що зовнішньополітичний поворот стосовно курдів буде мірилом для всіх подальших рішень німецького уряду у майбутньому.

З однієї сторони, німецька зовнішня політика та політика безпеки базується на тривалій «безперервності», тобто підтриманні трансатлантичних відносин, або на концепті мультилатералізму, а з іншої – може діяти згідно з власними інтересами, якщо цього вимагають обставини. Таке тимчасове домінування німецької політики почало викликати розбіжності зі сторони європейських партнерів до Німеччини. Проте їй вдалося зібрати за собою широку західну коаліцію під час кризи в Україні. У цій кризі, ФРН значною мірою займала провідні позиції для її подолання. Звинувачення проти Федеральної республіки зі сторони міжнародних партнерів щодо її відсторонення від мультилатералізму у 2011 році грали вже не настільки важливу роль після того, як німецький уряд прийняв рішення про економічні санкції проти Росії в умовах кризи в Україні. Завдяки такому позиціюванню Німеччина чітко взяла на себе зобов'язання перед своїми західними партнерами, відійшла від виключно меркантилістичної орієнтації своєї зовнішньої політики і, водночас, як нормативна цивільна влада надала пріоритет дипломатичним засобам для подолання цієї кризи. Таким чином, ФРН дала зрозуміти, що вона зацікавлена у встановленому правилами мирному порядку в Європі, підтримка якого є важливим аспектом її зовнішньої політики. За останні кілька років Федеративна Республіка Німеччина переросла у провідну націю в ЄС і набула значної політичної сили¹²⁹.

¹²⁸ Greive M., Jungholt T. Deutschland auf dem Weg zur Weltpolizei [Електронний ресурс] / Martin Greive, Thorsten Jungholt // WELT. – 2014. – Режим доступу: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article131541531/Deutschland-auf-dem-Weg-zur-Weltpolizei.html> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹²⁹ Fix L. Eine deutsche Metamorphose [Електронний ресурс] / Liana Fix // Internationale Politik. – 2015. – Режим доступу: <https://internationalepolitik.de/de/eine-deutsche-metamorphose> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

Політолог Герфрід Мюнклер описує німецьку позицію як «владу всередині», домінування якої, в центрі Європи стане більш очевидною через вихід Великобританії з ЄС. Збільшення влади Німеччини на міжнародній арені зображується активною участю у світовій політичній ситуації та в різних дипломатичних ініціативах (європейська боргова криза, Мінські домовленості) для вирішення міжнародних криз, конфліктів та війн. Хоча Федеративна Республіка у воєнному відношенні діяла не настільки активно в порівнянні з іншими європейськими країнами, такими як Франція, Великобританія або США, вона все одно використовувала як дипломатичні, так і військові засоби в якості інструментів своєї зовнішньої політики та політики безпеки, щоб внести свій внесок у канон міжнародних акторів. З часів схвалення закордонних військових операцій у 90-х роках, збройні втручання зазнали помітних змін, а саме після участі у боротьбі проти «Ісламської держави» у Сирії та Іраку. Тому влада Німеччини є особливо сильною в Європі і ґрунтується, перш за все, на економічній силі, політичній волі до вирішення міжнародних криз, конфліктів та воєн із союзниками дипломатичним шляхом, а іноді й на відданому, а потім неохочому використанні військових засобів¹³⁰.

3.4. Аналіз «Білих книг з безпеки ФРН та стану Бундесверу» та «Лінії оборонної політики ФРН»

Зовнішньополітичні та стратегічні лінії німецьких інтересів вперше були окреслені в «Білій книзі» 1994 року. На той час пріоритетами в зовнішній політиці та політиці безпеки були захист від комуністичних загроз, прогресивна інтеграція до західної ринкової демократії, відновлення миру, свобод та суверенітету Німеччини.

На тлі активного розгортання миротворчих операцій, актуальною темою у «Білій книзі» 1994 року була стаття 255 щодо використання Бундесверу, де зазначалося, що згідно з міжнародними обов'язками, Німеччині потрібно

¹³⁰ Münkler H. Macht in der Mitte: Die neuen Aufgaben Deutschlands in Europa / Herfried Münkler. – Hamburg: Edition Körber, 2015. – 208 p.

приділити увагу спільній розробці інструментарію щодо запобігання конфліктів ще до початку застосування військової сили. Після того, як ФРН почала надавати гуманітарну та медичну допомогу в рамках міжнародних операцій, вона зміцнила свою роль надійного партнера в очах союзників і, відповідно, стала відігравати важливішу роль у прийнятті міжнародних рішень.

Після терористичних атак 2001 року у «Білу книгу» 2006 року внесені певні корективи щодо міжнародної безпеки. Це стосується, насамперед, вперше прописаної спільної національної концепції безпеки та більших можливостей для військових втручань Бундесверу. Під умовами загрози міжнародного тероризму, злочинності та застосування ядерної зброї трансформація політики безпеки спонукала до інтенсивнішого використання Бундесверу як призової армії, адже з огляду на успішність проведення операцій 2001 року в Афганістані, його участь цілком себе виправдала.

Міжнародна співпраця із США згідно з положеннями «Білої книги» 2006 року стає пріоритетною із вагомих причин: порушення глобального порядку терористичними організаціями та збільшення кількості регіональних конфліктів. Німеччина турбується за власну та міжнародну безпеку, і відповідно, акцентує увагу на спільному розвитку та використанню стратегій ЄС та НАТО, які зможуть ефективніше розв'язати вищезгадані проблеми.

Залишається фактом те, що в обидвох «Білих книгах» акцентується увага на багатосторонній співпраці зі своїми партнерами-союзниками, тим самим викликаючи їхню довіру як надійного лідера в міжнародній спільноті. Проте суттєвою відмінністю є те, що у «Білій книзі» 1994 року основна увага приділяється налагодженню взаємовідносин із ЄС та питанню щодо розгортання військ Бундесверу за кордоном, в той час коли «Біла книга» 2006 року на перше місце у своїх пріоритетах ставить співпрацю з НАТО та США, а також розглядається питання використання збройних сил всередині країни. ФРН також незмінно цінує партнерство з ООН, що підтверджується її

регулярними фінансовими внесками та прагненням отримати постійне членство¹³¹.

У положеннях останньої версії «Білої книги» 2016 року встановлюється, що наслідки кардинальної зміни визначальних факторів вперше призводять до значно розширеного розуміння безпеки (міжвідомча мережа та територіальне розмежування). Ризики для безпеки Німеччини виникають через такі загрози, як міжнародний тероризм, виклики кіберінформаційного простору, міждержавні конфлікти, зміна клімату, неконтрольована міграція, небезпека для інформаційних, комунікаційних, постачальних, транспортних та торговельних ліній та безпеки постачання сировини та енергії¹³².

Центральне значення має надаватися недієздатним та неблагополучним державам, оскільки саме вони спричиняють багато світових загроз. Слабка державність та подібні до громадянської війни умови в цьому контексті не лише створюють ідеальний простір для вербування терористичних та злочинних мереж, але й опосередковано загрожують безпеці Німеччини. Вони реалізують безперешкодне розповсюдження зброї масового знищення і, завдяки потенційній дестабілізації цілих регіонів, викликають міграційні рухи, гуманітарні кризи та радикалізацію груп населення¹³³.

Національні інтереси Німеччини зумовлюються середовищем безпеки та основними принципами зовнішньої політики Німеччини. Згідно з принципами та цінностями Основного закону ФРН (зокрема людської гідності, основних прав, демократії та верховенства права), положень європейського та міжнародного права (зокрема захисту прав людини та підтримання миру) можна виділити наступні ключові інтереси, напрямки яких, ґрунтуються на

¹³¹ Постемська І. А. Еволюція політики безпеки й оборони ФРН: білі книги 1994 і 2006 рр. / І. А. Постемська. // Наукові записки. – 2008. – С. 322–327.

¹³² Weißbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr [Електронний ресурс] // Die Bundesregierung. – 2016. – Р. 34-45. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975292/736102/64781348c12e4a80948ab1bdf25cf057/weissbuch-zur-sicherheitspolitik-2016-download-bmvg-data.pdf?download=1> (дата звернення 26.05.2020 р.). – Назва з екрану, Verteidigungspolitische Richtlinien [Електронний ресурс] // Bundesministerium der Verteidigung. – 2011. – Р. 1-6. – Режим доступу: <https://www.bmvg.de/system/ttf/media/dokumente/VPR-18-05-2011.pdf?file=1> (дата звернення 26.05.2020 р.). – Назва з екрану.

¹³³ Ibid. Weißbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr P. 41-44, Verteidigungspolitische Richtlinien P. 2-4.

положеннях «Білої книги» 2006 року та «Ліній оборонної політики ФРН» 2011 року:

- підтримання міжнародного порядку, заснованого на міжнародному праві;
- покращення життя громадян через процвітання економіки та вільну світову торгівлю;
- сприяння відповідальному використанню обмежених ресурсів і товарів у світі;
- поглиблення європейської інтеграції;
- консолідація трансатлантичного партнерства.

Важливо також наголосити, що німецькі інтереси мають завжди бути тісно пов'язані з інтересами її союзників та партнерів¹³⁴. У порівнянні з першим міжвідомчим стратегічним документом Німеччини після «холодної війни» – «Білою книгою» 1994 року – поряд із захистом життєво важливих економічних інтересів, врахування інтересів союзників та партнерів є наслідком зміненої ситуації зі сферою зовнішньої політики та політики безпеки¹³⁵.

Стратегічні пріоритети виникають з інтересів Німеччини, які в деталях прописані у стратегіях безпеки «Білої книги» 2016 року:

- забезпечення державної безпеки в рамках міжвідомчого підходу;
- посилення тісної співпраці та дієвої спроможності НАТО та ЄС;
- безперешкодне використання засобів інформації, зв'язку, транспорту та торгівлі, а також безпека постачання сировини та енергії;
- завчасне виявлення, запобігання та стримування криз та конфліктів.

Згідно з історичною лінією «безперервності» Німеччини особлива увага приділяється її політиці безпеки та оборони на основі відносин з Північноатлантичним альянсом та її партнерами-союзниками. Таке твердження

¹³⁴ Ibid. Weißbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr P. 25.

¹³⁵ Weißbuch 1994. Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage und Zukunft der Bundeswehr – Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, 1993. – P. 112, Verteidigungspolitische Richtlinien [Електронний ресурс] // Bundesministerium der Verteidigung. – 2011. – P. 5. – Режим доступу: <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/VPD-18-05-2011.pdf?file=1> (дата звернення 26.05.2020 р.). – Назва з екрану.

впливає з того, що стійку політику безпеки, орієнтовану на глобальні потреби, можна досягти лише шляхом мультилатералізму та міжнародною співпрацею¹³⁶. Саме тому, консолідація співпраці та покращення дієздатності НАТО та ЄС відіграють пріоритетну роль для Німеччини, і особливо підкреслюється важливість Сполучених Штатів Америки для НАТО та безпеки Європи¹³⁷. Це пов'язано з основним інтересом Німеччини у подальшому розвитку спільної європейської політики безпеки та оборони, підтриманні трансатлантичного партнерства та активній участі у роботі ООН задля гарантування власної безпеки та зміцнення стабільності європейського простору¹³⁸. Крім того, підкреслюється роль Німеччини в ОБСЄ, у двосторонніх та багатосторонніх партнерствах та міжнародному контролі над озброєннями¹³⁹. Завдяки багатосторонньому співробітництву, забезпечуватиметься дотримання прав людини та міжнародного права для того, щоб сприяти демократичним процесам, економічному прогресу та глобальній стабільності¹⁴⁰.

Слід також зауважити, що оновлена версія «Білої книги» Німеччини за 2016 рік враховує зміни, які відбулись після затвердження «Білої книги» 2006 року, зокрема й напружені стосунки з Росією після анексії Криму та захоплення східних областей України. У стратегічних цілях на майбутні роки чітко прописано активніше залучення Бундесверу у вирішення міжнародних конфліктів, а також затверджено, що відтепер використання збройних сил Німеччини у випадку терористичних загроз вважається конституційним¹⁴¹.

Трансформація німецьких збройних сил докорінно змінює положення та принципи попередніх «Білих книг» 1994 та 2006 року щодо використання

¹³⁶ Ibid. Weißbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr P. 49, Verteidigungspolitische Richtlinien P. 7.

¹³⁷ Ibid. Weißbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr P. 49.

¹³⁸ Ibid. P. 62-76.

¹³⁹ Ibid. P. 77-82.

¹⁴⁰ Ibid. Weißbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr P. 17-18, Verteidigungspolitische Richtlinien P. 6-9.

¹⁴¹ Ромашенко С. Правительство ФРГ одобрило новую стратегию безопасности [Електронний ресурс] / Сергей Ромашенко // Deutsche Welle. – 2016. – Режим доступу: <https://www.dw.com/ru/правительство-фрг-одобрило-новую-стратегию-безопасности/a-19397059> (дата звернення 26.05.2020 р.). – Назва з екрану.

Бундесверу. Вплив зовнішніх чинників, таких як очікування міжнародних партнерів, на думку політичних акторів, відповідальних за прийняття рішень щодо оборонної політики та політики безпеки ФРН, відіграє важливу роль у трансформаційних процесах в зовнішньополітичному дискурсі ФРН. Внутрішньополітичні фактори, такі як думка громадськості щодо використання Бундесверу, також посідають значне місце у зовнішній політиці Німеччини, що підтверджується підтримкою населення гуманітарних закордонних інтервенцій. Проте, не зважаючи на переважну більшість опитуваних, яка не схвалювала збройні втручання Бундесверу у закордонні місії, коаліція ХДС/ХСС та СДПН зробила ставку на підтримку своїх партнерів НАТО, США та ООН та поступово почала розширювати участь збройних сил Бундесверу, аби зберегти статус надійного партнера, для кого багатостороння співпраця є найважливішим фактором у розв'язанні питань політики безпеки.

Таким чином, можна стверджувати, що оновлення стратегічних пріоритетів безпеки та оборони ФРН, які окреслені в «Білій книзі» 2016 року, містять неспростовані докази докорінних змін як у зовнішній політиці ФРН, так і позиціювання Німеччини на світовій арені. Зважаючи на глобальні зміни та події 2011-2015 року, коли німецький уряд почав активніше застосовувати збройні війська у міжнародних конфліктах та ставити співпрацю з НАТО як найпріоритетніше завдання, ФРН дала згоду на посилення своєї влади на всій території Європи та за її межами. Легітимацію на такі зовнішньополітичну трансформацію у сфері безпеки дали оновлені положення «Білої книги» 2016 року, коаліційна угода для 18-го скликання Бундестагу та «Лінії оборонної політики ФРН». У світлі таких подій, Німеччина доводить, що відтепер займає лідерські позиції у світі й можна спрогнозувати, що Бундесвер у наступні роки буде застосовуватись у набагато більшій кількості військових операцій та охоплювати ширші території для збройних втручань.

ВИСНОВКИ

На основі завдань, поставлених в роботі, можна дійти наступних висновків:

1. Трансформація зовнішньої політики ФРН стала довготривалим процесом, який взяв свій початок ще з часів об'єднання Німеччини, коли німецька держава намагалася відновити свій суверенітет та за допомогою великих зусиль почала поступово здобувати визнання серед інших європейських держав. В той час формувалися основні засади та принципи зовнішньополітичних ліній ФРН, які в основному ґрунтувалися на «концепті цивільної влади», яку детально описав та застосував на прикладі Німеччини політолог Ганс Мауль. При аналізі зовнішньої політики ФРН та під час прийняття урядових рішень у 1990-х роках найважливішу роль відігравали такі поняття як «демократія», «людські права», «мир», «справедливість» та «законність», які формували «ядро» німецької зовнішньої політики. «Цивільна влада» та «цивілізаційний процес» стали невід'ємними частинами «концепту цивільної влади», які базувались на таких інструментах зовнішньої політики, як юридизація, мирне врегулювання конфліктів, інституціоналізація, ведення переговорів та пошук компромісів, які повинні здійснюватися без будь-яких військових втручань. Збройні втручання та все, що було пов'язано із військовими силами та німецькою армією повинно було зарання узгоджуватись із партнерами-союзниками Німеччини, зокрема з ООН, США та НАТО. Військова сила могла використовуватись лише у крайньому випадку і тільки у колективно легітимованих миротворчих операціях задля збереження миру та захисту цивільного населення. Саме тому, з причин німецької «військової стриманості» післявоєнного періоду більшість європейських держав все ще скептично ставились до співпраці з Німеччиною, зокрема й до спільних збройних операцій.

2. За допомогою теорії ролей та зовнішньополітичної моделі поведінки «цивільної влади» у даній дипломній роботі були досліджені та пояснені

зовнішньополітичні дії ФРН з точки зору різних рольових концепцій, які держава створювала на протязі різного періоду часу та за правління різних коаліцій. Зовнішньополітичні актори, які будували майбутнє ФРН з початку 1990-х років, зокрема федеральний канцлер ФРН Гельмут Коль та його наступник Герхард Шредер, намагалися пристосувати німецькі зовнішньополітичні дії до зміненого міжнародного порядку, проте орієнтири на людську гідність, правову державу та демократію залишалися незмінними. В цей час стало очевидним переплітання внутрішніх та зовнішніх політичних аспектів, які свідчили про початок дисбалансу у зовнішній політиці ФРН. З одного боку, орієнтація на захід та прагнення до європейської інтеграції були пріоритетами для післявоєнної ФРН, і з іншого – післявоєнні наслідки все ще відчутно впливали на подальші кроки уряду у міжнародних взаємовідносинах. Все ж, 1991 року Німеччина зробила перший крок назустріч своїм партнерам, підтвердивши участь у гуманітарних місіях під егідою НАТО та ООН. Відчувши прихильність своїх союзників, зросла потреба у більшій міжнародній відповідальності, тож починаючи з 1994 року було прийнято рішення про конституційність використання збройних сил Німеччини, що зумовлювалося легітимним використанням Бундесверу не тільки в гуманітарних, а й відтепер також у збройних операціях. Військове втручання у війну в Косово 1999 року стало переломним моментом у історії Німеччини, після якої «червоно-зелений» уряд, включно з тогочасним міністром закордонних справ Йошки Фішером, вирішив надати підтримку й США у війні в Афганістані 2001 року. Вигоди мультилатеральної співпраці стають вищими за безперервність німецьких традицій та політику «військової стриманості» Німеччини. Неочікуваним кроком зі сторони німецького «червоно-зеленого» уряду стала відмова підтримати війну в Іраку 2003 року, хоча операція була легітимована Радою Безпеки ООН. В даному випадку німецький мультилатералізм розширив розуміння даного поняття та дав змогу німецькому уряду самому обирати рішення про участь або неучасть у збройних операціях згідно власних інтересів. Це свідчить про те, що попри жагу до багатосторонньої співпраці, Німеччина

все ж відчуває свій потужний економічний та політичний потенціал серед своїх партнерів, що дозволяє їй ситуативно змінювати власну позицію залежно від кризових ситуацій та в разі необхідності дотримуватись власних принципів. Також було встановлено, що на трансформацію зовнішньополітичних дій в першу чергу вплинули рішення державних діячів правлячих партій, партнерів-союзників Німеччини та думка суспільства, які намагалися пристосувати зовнішню політику та політику безпеки Німеччини до зміненого міжнародного середовища.

З огляду на зростання міжнародних, регіональних конфліктів та посилення використання ядерної зброї, у «Коаліційній угоді», затвердженій з приходом нової коаліції ХДС/ХСС та СДПН у 2005 році, надається особлива увага уникненню міжнародних конфліктів в боротьбі проти міжнародного тероризму. Таким чином, з приходом Ангели Меркель до влади, зовнішньополітичний дискурс зміщується в сторону зміцнення трансатлантичного партнерства та забезпечення світової безпеки. Стабільна економічна ефективність та закріплення сильніших позицій Німеччини на міжнародній арені спонукає до своєрідного балансу між національними інтересами, трансатлантичною співпрацею, європейськими очікуваннями та глобальною відповідальністю, що характеризує процес «нормалізації» німецької зовнішньої політики. Можна підсумувати, що на період завершення правління другої «великої коаліції» відбувся значний зсув зовнішньополітичної лінії ФРН, проте все ще прослідковуються вагання державних діячів щодо вибору між багатосторонньою співпрацею, що підтверджується участю у численних гуманітарних та збройних операціях під егідою НАТО, ЄС і ООН, та дотриманням власних принципів та інтересів, як наприклад, у випадку із невтручанням в американсько-іракську війну.

3. Випадок із невтручанням у війну в Лівії 2011 року вкотре доводить урядову невпевненість у веденні зовнішньої політики та стратегіях, які вона проводить щодо політики безпеки та оборони. Рішучими діями щодо встановлення конкретних узгоджених ліній німецької зовнішньої політики

стало затвердження новим міністром оборони Томасом де Мезьєром у 2011 році нових напрямків використання збройних сил, які ґрунтувались на збільшенні ролі національних інтересів та більшій міжнародній відповідальності Бундесверу, який відтепер має бути обов'язковим інструментом зовнішньої політики та політики безпеки, хоча раніше його використання було виключною мірою для підтримання глобального миру.

Через відмову у військовому втручанні у лівійський конфлікт, початок третього терміну Ангели Меркель у 2013 році розпочався з критики міжнародних партнерів, яка зумовила більші міжнародні очікування від подальшої зовнішньополітичної та військової активності Німеччини. Дефіцит міжнародного лідерства, потужна економічна міць Німеччини серед європейських держав та надійний стиль ведення політики Ангели Меркель сприяли швидшому закріпленню позицій ФРН як глобального лідера та збільшенню її авторитету серед інших країн. Відповідати міжнародним очікуванням виявилось нескладним завданням для Німеччини, що повністю підтвердилось її готовністю Німеччини до нових радикальних змін на 50-ій Мюнхенській конференції з безпеки 2014 року. Федеральний президент Йоахім Гаук, міністр закордонних справ Франк-Вальтер Штайнмаєр та міністр оборони Урсула фон дер Ляєн наголосили на збільшенні військового потенціалу Німеччини в Європі та активнішій залученості Бундесверу. Такі заклики урядових діячів знайшли своє відображення в участі у міжнародних конфліктах в Україні, Сирії та Іраку 2014 – 2015 рр. За допомогою порівняльного аналізу «Білих книг безпеки ФРН та стану Бундесверу» за 1994, 2006 та 2016 рік, а також «Ліній оборонної політики ФРН» 2011 року було чітко визначено, що оновлення стратегічних пріоритетів безпеки та оборони ФРН містять неспростовані докази докорінних змін як у зовнішній політиці ФРН, так і у власному позиціюванні Німеччини на світовій арені. Прагнення до багатосторонньої співпраці, особливо з НАТО, США та ООН, ширше використання свого потужного економічного потенціалу та активніше залучення Бундесверу до міжнародних збройних операцій безумовно є

підставами вважати, що сучасна ФРН поступово відходить від своєї концепції «військового стримування», а «концепт цивільної влади» замінюється на процес «нормалізації» зовнішньої політики Німеччини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайн фон М. Хімічні атаки у Сирії - хроніка [Електронний ресурс] / Маттіас фон Гайн // Deutsche Welle. – 2018. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/хімічні-атаки-у-сирії-хроніка/a-43379551> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.
2. Донская А. Концепт Европы: политические основы конструирования и вариативность значения [Електронний ресурс] / Анастасия Донская. – 2012. – с. 1-3. – Режим доступу до ресурсу: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2012/1808/9063_fff4.pdf (дата звернення 08.05.2020 р.). – Назва з екрану.
3. Зуборева М. А. Базовые детерминанты немецкой внешней политики и политики обеспечения безопасности [Електронний ресурс] / Мария Андреевна Зуборева. – 2017. – Режим доступу: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=23528 (дата звернення 20.05.2020 р.). – Назва з екрану.
4. Мартинов А. Зовнішня політика ФРН за часів другої "великої коаліції": основні напрями і результати (2005–2009 рр.) / Андрій Мартинов. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Martynov_Andrii/Zovnishnia_polityka_FRN_za_chasiv_druhoi_velykoj_koalitsii_osnovni_napriamy_i_rezultaty_2005_2009_rr.pdf (дата звернення 16.05.2020 р.). – Назва з екрану.
5. Онищук М. Збройні сили ФРН в умовах нових викликів та загроз / М. Онищук, О. Мельников, І. Храбан. // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – С. 107-112.
6. Петренко К. Вплив міжнародних процесів на формування зовнішньої політики об'єднаної Німеччини / К.А. Петренко. // Історичні і політологічні дослідження. – 2013. – № 4(54). – С. 312–319.

7. Постемська І. А. Еволюція політики безпеки й оборони ФРН: білі книги 1994 і 2006 рр. / І. А. Постемська. // Наукові записки. – 2008. – С. 322–327.
8. Постемська І. Участь ФРН у міжнародних миротворчих операціях у 1990-х роках [Електронний ресурс] / І.А. Постемська // Наукові записки – Режим доступу: <https://vmv.kyumu.edu.ua/v/09/21.htm> (дата звернення 12.05.2020 р.). – Назва з екрану.
9. Ромашенко С. Правительство ФРГ одобрило новую стратегию безопасности [Електронний ресурс] / Сергей Ромашенко // Deutsche Welle. – 2016. – Режим доступу: <https://www.dw.com/ru/правительство-фрг-одобрило-новую-стратегию-безопасности/a-19397059> (дата звернення 26.05.2020 р.). – Назва з екрану.
10. Шувалова Н. Этика государственной и муниципальной службы / Наталия Шувалова. – Москва: Litres, 2018. – 2-ге вид. – 334 с.
11. Ausbildungsmission im Nordirak [Електронний ресурс] // Bundesregierung. – 2015. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/ausbildungsmission-im-nordirak-397342> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.
12. Bahr E. Der deutsche Weg: Selbstverständlich und normal / Egon Bahr. – Berlin: Blessing Verlag, 2003. – 160 p.
13. Brummer K., Oppermann K. Germany's Foreign Policy after the End of the Cold War: "Becoming Normal?" / Klaus Brummer, Kai Oppermann. // Oxford Handbooks Online. – 2016. – 30 p.
14. Bundeswehr im Kosovo-Krieg: zum erstem Mal im Kampfeinsatz [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 2009. – Режим доступу до: <https://www.dw.com/de/bundeswehr-im-kosovo-krieg-zum-erstem-mal-im-kampfeinsatz/a-4119017> (дата звернення 12.05.2020 р.). – Назва з екрану.
15. Burckhardt J. The Civilization of the Renaissance in Italy / Jacob Burckhardt. – New York: Dover Publications, 2010. – 400 p.

16. De Zutter E. Normative power spotting: an ontological and methodological appraisal // Journal of European Public Policy. – 2010. – № 8 (17). – P. 1106-1127.

17. Die Bundeswehr im Einsatz [Электронный ресурс] // Bundesministerium der Verteidigung. – 2013. – 144 p. – Режим доступа: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975292/729870/de83df5eed3d4c2c2e887be5542c6248/die-bundeswehr-im-einsatz-download-bmvg-data.pdf?download=1> (дата звернення 21.05.2020 р.). – Назва з екрану.

18. Duchene F. Die Rolle Europas im Weltsystem: Von der regionalen zur planetarischen Interdependenz / M. Kohnstamm, W. Hager // Zivilmacht Europa – Supermacht oder Partner? / Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973. – P. 11-35.

19. Eckert D. Bundesregierung verteidigt Libyen-Enthaltung [Электронный ресурс] / Dirk Eckert // Deutsche Welle. – 2011. – Режим доступа: <https://www.dw.com/de/bundesregierung-verteidigt-libyen-enthaltung/a-14926255> (дата звернення 20.05.2020 р.). – Назва з екрану.

20. Einmischen oder zurückhalten? Ergebnisse einer repräsentativen Umfrage von TNS Infratest Politikforschung zur Sicht der Deutschen auf die Außenpolitik [Электронный ресурс] // Die Körber-Stiftung. – 2014. – 8 p. – Режим доступа: http://upgr.bv-opfer-ns-militaerjustiz.de/uploads/Dateien/Presseberichte/Koerber-Stiftung_Umfrage_Aussenpolitik_Broschuere.pdf (дата звернення 21.05.2020 р.). – Назва з екрану.

21. Elizabeth P. Friendly fire: The near-death of the transatlantic alliance / Pond Elizabeth. – Washington: Brookings Institution Press, 2004. – 140 p.

22. Fix L. Eine deutsche Metamorphose [Электронный ресурс] / Liana Fix // Internationale Politik. – 2015. – Режим доступа: <https://internationalepolitik.de/de/eine-deutsche-metamorphose> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

23. Gareis S. Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik: Eine Einführung / Sven Bernhard Gareis. – Berlin: Barbara Budrich Verlag, 2006. – Aufl. 2. – 272 p.

24. Gareis S. Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik: Eine Einführung / Sven Bernhard Gareis. – Berlin: Barbara Budrich Verlag, 2006. – Aufl. 2. – 272 p.
25. Gareis S. Militärische Auslandseinsätze und die Transformation der Bundeswehr / T. Jäger, A. Höse, K. Oppermann // Deutsche Außenpolitik / Sven Bernhard Gareis. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011. – P. 148-170.
26. Gareis S. Neue Aufgabe und Einsätze der Bundeswehr / T. Bohrmann, K. Lather, F. Lohmann // Handbuch Militärische Berufsethik / Sven Bernhard Gareis. – Wiesbaden: Springer VS, 2013. – P. 289-309.
27. Glanz R., Hansen W., Kaim M. Die Auslandseinsätze der Bundeswehr im Wandel / R. Glanz, W. Hansen, M. Kaim. // Stiftung Wissenschaft und Politik. – 2018. – 49 p. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2018S07_kim_EtAl.pdf (дата звернения 18.05.2020 p.). – Назва з екрану.
28. Gleichgültigkeit ist keine Option [Электронный ресурс] // Süddeutsche Zeitung. – 2014. – Режим доступа: <https://www.sueddeutsche.de/politik/muenchner-sicherheitskonferenz-gleichgueltigkeit-ist-keine-option-1.1876628> (дата звернения 22.05.2020 p.). – Назва з екрану.
29. Greive M., Jungholt T. Deutschland auf dem Weg zur Weltpolizei [Электронный ресурс] / Martin Greive, Thorsten Jungholt // WELT. – 2014. – Режим доступа: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article131541531/Deutschland-auf-dem-Weg-zur-Weltpolizei.html> (дата звернения 25.05.2020 p.). – Назва з екрану.
30. Greive M., Jungholt T. Deutschland auf dem Weg zur Weltpolizei [Электронный ресурс] / Martin Greive, Thorsten Jungholt // WELT. – 2014. – Режим доступа: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article131541531/Deutschland-auf-dem-Weg-zur-Weltpolizei.html> (дата звернения 25.05.2020 p.). – Назва з екрану.
31. Gross E., Juncos A. The other side of EU crisis management: A sociological institutionalist analysis / E. Gross, A. Juncos // EU Conflict Prevention

and Crisis Management / Eva Gross, Ana E. Juncos. – London: Routledge, 2011. – P. 84-99.

32. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.buzer.de/gesetz/5041/a69904.htm> (дата звернения 12.05.2020 г.). – Назва з екрану.

33. Hacke C. Deutsche Außenpolitik unter Bundeskanzlerin Angela Merkel / Christian Hacke. // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2006. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.bpb.de/apuz/29462/deutsche-aussenpolitik-unter-bundeskanzlerin-angela-merkel?p=6> (дата звернения 19.05.2020 г.). – Назва з екрану.

34. Haftendorn H. Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung: 1945-2000 / Helga Haftendorn. – Stuttgart: DVA, 2001. – P. 318-3198.

35. Harnisch S. Der Zivilmachtsansatz ist keine Schönwettertheorie / Sebastian Harnisch. – Trier: Universität Trier, 1997. – P. 102-123.

36. Harnisch S. Deutsche Außenpolitik nach der Wende: Zivilmacht am Ende? [Электронный ресурс] / Sebastian Harnisch // Universität Trier. – 2000. – Режим доступа: <https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/vortraege/dvpw2000vortrag.pdf> (дата звернения 09.05.2020 г.). – Назва з екрану.

37. Harnisch S. Die Außen- und Sicherheitspolitik der Großen Koalition [Электронный ресурс] / Sebastian Harnisch // Haus der Wissenschaft. – 2009. – 30 p. – Режим доступа: https://www.uni-heidelberg.de/md/politik/harnisch/person/publikationen/harnisch_2009_die_aussen-und_sicherheitspolitik_der_groenen_koalition.pdf (дата звернения 17.05.2020 г.). – Назва з екрану.

38. Heitmann-Kroning I. Deutsche Sicherheitspolitik zwischen "never alone" und "never again" / Imken Heitmann-Kroning. – Berlin: Budrich, Barbara Verlag, 2016. – Aufl. 1. – 318 p.

39. Hellmann G. Außenpolitische Diskurse / G. Hellmann, W. Wagner, R. Baumann // Deutsche Außenpolitik: Eine Einführung / Gunther Hellmann. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2014. – P. 213-230.
40. Herkendell M. Deutschland: Zivil- oder Friedensmacht? Außen- und sicherheitspolitische Orientierung der SPD im Wandel (1982–2007) / Michael Herkendell. – Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf, 2012. – 304 p.
41. Holsti K. National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy / Kal Holsti. // International Studies Quarterly. – 1970. – № 14 (2). – P. 233-309.
42. Hyde-Price A. The „Sleep-Walking Giant“ Awakes: Resetting German Foreign and Security Policy / Adrian Hyde-Price. // European Security. – 2015. – № 24. – P. 600-616.
43. Jünemann A., Schörnig N. Die Sicherheits- und Verteidigungspolitik der Zivilmacht Europa. Ein Widerspruch in sich? / A. Jünemann, N. Schörnig. // Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK). – 2002. – № 13. – P. 1-40.
 40. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.hsfr.de/fileadmin/HSFK/hsfk_downloads/report1302.pdf (дата звернення 09.05.2020 р.). – Назва з екрану.
44. Kirste K., Maull H. Zivilmacht und Rollentheorie // Zeitschrift für Internationale Beziehungen. – 1996. – № 2 (3). – P. 283-313.
45. Klein T. Nationale GSVP-Politiken zwischen Kontinuität und Wandel / Tanja Klein. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2018. – 454 p.
46. Knut K. Rollentheorie und Außenpolitikanalyse / Kirste Knut. – Frankfurt am Main: Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1998. – 507 p.
47. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD [Электронный ресурс] // Bundesregierung. – 2005. – 143 p. – Режим доступа: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=16f196dd-0298-d416-0acb-954d2a6a9d8d&groupId=252038 (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.
48. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD [Электронный ресурс]. – 2005. – 47 p. – Режим доступа:

https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=16f196dd-0298-d416-0acb-954d2a6a9d8d&groupId=252038 (дата звернення 17.05.2020 р.). – Назва з екрану.

49. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD 19. Legislaturperiode [Електронний ресурс] // Bundesregierung. – 2018. – 174 р. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/656734/847984/5b8bc23590d4cb2892b31c987ad672b7/2018-03-14-koalitionsvertrag-data.pdf?download=1> (дата звернення 25.05.2020 р.). – Назва з екрану.

50. Krause U. Jugoslawien – Afghanistan und weiter? – „Entgrenzung“ – „Normalisierung“? / Ulf Krause // Die Bundeswehr als Instrument deutscher Außenpolitik / Ulf Krause. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2013. – P. 245-349.

51. Krause von U. Die Bundeswehr als Instrument deutscher Außenpolitik / Ulf von Krause. – Wiesbaden: Springer VS, 2013. – P. 332.

52. Kronenberg V. Grundzüge deutscher Außenpolitik 1949-1990 / Volker Kronenberg. // Informationen zur politischen Bildung (bpb). – 2009. – № 3 (304). – P. 14-32.

53. Kudnani H. The Paradox of German Power / Hans Kudnani. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 160 p.

54. Lombardi B. All politics is local: Germany, the Bundeswehr, and Afghanistan // International Journal. – 2008. – № 3 (63). – P. 587-605.

55. Maull H. "Normalisierung" oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel [Електронний ресурс] / Hanns Maull // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2004. – Режим доступу: <https://www.bpb.de/apuz/28463/normalisierung-oder-auszehrung-deutsche-aussenpolitik-im-wandel> (дата звернення 14.05.2020 р.). – Назва з екрану.

56. Maull H. "Normalisierung" oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel [Електронний ресурс] / Hanns Maull // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2004. – Режим доступу: <https://www.bpb.de/apuz/28463/normalisierung-oder-auszehrung-deutsche-aussenpolitik-im-wandel> (дата звернення 15.05.2020 р.). – Назва з екрану.

57. Maull H. "Normalisierung" oder Auszehrung? Deutsche Außenpolitik im Wandel [Електронний ресурс] / Hanns Maull // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2004. – Режим доступа: <https://www.bpb.de/apuz/28463/normalisierung-oder-auszehrung-deutsche-aussenpolitik-im-wandel> (дата звернення 15.05.2020 р.). – Назва з екрану.
58. Maull H. Auf leisen Sohlen aus der Außenpolitik? / Hanns Maull. // Internationale Politik. – 2003. – № 9(58). – P. 19-30.
59. Maull H. Deutschland als Zivilmacht / S. Schmidt, G. Hellmann, R. Wolf // Handbuch zur deutschen Außenpolitik / Hanns Maull. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – P. 73–84.
60. Maull H. Großmacht Deutschland? Anmerkungen und Thesen / H. Maull, K. Kaiser // Die Zukunft der deutschen Außenpolitik / Hanns Maull. – Bonn: Europa Union Verlag, 1993. – № 72. – P. 53-72.
61. Maull H. What Is Civilian Power? // Germany, Civilian Power and the New Europe / Tewes Henning. – London: Palgrave Macmillan, 2002. – P. 9–32.
62. Milosevic N. Deutsche Kriegsbeteiligung und -verweigerung: Analyse der Einflussfaktoren / Nik Milosevic. – Hamburg: Diplomica Verlag, 2012. – P. 579.
63. Milosevic N. Politische Entscheidungsprozesse und multinationale Militäreinsätze: Deutschland im internationalen Vergleich / Nik Milosevic. – Stuttgart: Verlag Barbara Budrich, 2018. – 579 p.
64. Münkler H. Macht in der Mitte: Die neuen Aufgaben Deutschlands in Europa / Herfried Münkler. – Hamburg: Edition Körber, 2015. – 208 p.
65. Nervenkrieg um die Ukraine [Електронний ресурс] // Landeszentrale für politische Bildung. – 2014. – Режим доступа: <https://www.lpb-bw.de/ukrainekonflikt> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.
66. Oppermann K. Deutsche Außenpolitik während der dritten Amtszeit Angela Merkels. Krisenmanagement zwischen internationalen Erwartungen und innenpolitischen Vorbehalten / R. Zohlhöfer, T. Saalfeld // Zwischen Stillstand, Politikwandel und Krisenmanagement. Eine Bilanz der Regierung Merkel 2013-2017 / Kai Oppermann – Wiesbaden: Springer VS, 2019. – P. 619–644.

67. Philippi N. Bundeswehr-Auslandseinsätze als außen- und sicherheitspolitisches Problem des geeinten Deutschland / Nina Philippi. – Frankfurt am Main: Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1996. – 244 p.

68. Pradetto A. The Polity of German Foreign Policy: Changes since Unification / Maull Hanns // Germany's Uncertain Power / Pradetto August. – London: Palgrave Macmillan, 2006. – P. 15-28.

69. Rede am Tag der Deutschen Einheit: Gauck fordert stärkeres Deutschland [Електронний ресурс] // RTL Television. – 2013. – Режим доступа: <https://www.rtl.de/cms/rede-am-tag-der-deutschen-einheit-gauck-fordert-staerkeres-deutschland-1654236.html> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

70. Rede des Bundesministers des Auswärtigen Amt, Joschka Fischer [Електронний ресурс] // Die Bundesregierung. – 2004. – Режим доступа: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/rede-des-bundesministers-des-auswaertigen-joschka-fischer--792306> (дата звернення 09.05.2020 р.). – Назва з екрану.

71. Rede des Ministerpräsidenten Joachim Gauck [Електронний ресурс] // Der Bundespräsident. – 2014. – Режим доступа: <https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2014/01/140131-Muenchner-Sicherheitskonferenz.html> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

72. Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier anlässlich der 50. Münchner Sicherheitskonferenz [Електронний ресурс] // Auswärtiges Amt. – 2014. – Режим доступа: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/140201-bm-muesiko/259554> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

73. Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier anlässlich der 50. Münchner Sicherheitskonferenz [Електронний ресурс] // Auswärtiges Amt. – 2014. – Режим доступа: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/140201-bm-muesiko/259554> (дата звернення 23.05.2020 р.). – Назва з екрану.

74. Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Einsatz der Bundeswehr in Afghanistan vor dem Deutschen Bundestag am 22. April

2010 in Berlin [Електронний ресурс] // Die Bundesregierung. – 2010. – Режим доступу: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/regierungserklaerung-von-bundeskanzlerin-dr-angela-merkel-795128> (дата звернення 09.05.2020 р.). – Назва з екрану.

75. Regierungserklärung zur Neuausrichtung der Bundeswehr [Електронний ресурс] // Deutscher Bundestag. – 2011. – Режим доступу: https://www.thomasmomaiziere.de/home_032016/Neuausrichtung%20der%20Bundeswehr.pdf (дата звернення 21.05.2020 р.). – Назва з екрану.

76. Reinhold G. Soziologie-Lexikon / Gerd Reinhold. – München; Wien: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 1997. – 761 p.

77. Riehle B. Die Europäische Union als internationaler Akteur. Eine taxonomische Analyse europäischer Verhaltensoptionen / Bert Riehle. – Münster: LIT Verlag, 2013. – 408 p.

78. Risse T. Außenpolitik und Identität / S. Schmidt, G. Hellmann, W. Reinhard // Handbuch zur deutschen Außenpolitik / Thomas Risse. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – P. 49-61.

79. Risse T. Deutsche Identität und Außenpolitik / S. Schmidt, G. Hellmann, R. Wolf // Handbuch zur deutschen Außenpolitik / Thomas Risse. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – P. 49-61.

80. Risse T. Kontinuität durch Wandel: Eine „neue“ deutsche Außenpolitik? / Thomas Risse. // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 2004. – № B11. – P. 24-31.

81. Rosenau J. International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory / James Rosenau. – New York: Free Press of Glencoe, 1961. – 800 p.

82. Salzen C. Wenn die Kanzlerin die Geduld verliert [Електронний ресурс] / Claudia Salzen // Der Tagesspiegel. – 2014. – Режим доступу: <https://www.tagesspiegel.de/politik/angela-merkel-und-der-ukraine-konflikt-wenn-die-kanzlerin-die-geduld-verliert/10992586.html> (дата звернення 24.05.2020 р.). – Назва з екрану.

83. Schimmelfennig F. EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Political Conditionality, Economic Development and Transnational Exchange / F. Schimmelfennig, H. Scholtz. // European Union Politics. – 2008. – № 9 (2). – P. 187-215.
84. Schöllgen G. Der Auftritt. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne / Gregor Schöllgen. – München: Propyläen Verlag, 2003. – 175 p.
85. Schwarz P. Warum wollen die deutschen Eliten wieder Krieg? / Peter Schwarz. – Essen: MEHRING Verlag, 2014. – 51 p.
86. Stavridis S. Why the 'Militarising' of the European Union is strengthening the concept of a 'Civilian power Europe' / Stelios Stavridis. // Robert Schuman Centre for Advanced Studies. – 2001. – № 17. – P. 1-21. [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://cadmus.eui.eu/bitstream/id/1567/01_17.pdf/ (дата звернения 09.05.2020 г.). – Назва з екрану.
87. Steinmeier dämpft Erwartungen an rasche Lösung der Ukraine-Krise [Электронный ресурс] // Deutsche Welle. – 2015. – Режим доступа: <https://www.dw.com/de/steinmeier-dämpft-erwartungen-an-rasche-lösung-der-ukraine-krise/a-18243199> (дата звернения 25.05.2020 г.). – Назва з екрану.
88. Stute D. Fragen und Antworten zu den deutschen Waffenlieferungen in den Irak [Электронный ресурс] / Dennis Stute // Deutsche Welle. – 2014. – Режим доступа: <https://www.dw.com/de/fragen-und-antworten-zu-den-deutschen-waffenlieferungen-in-den-irak/a-17887166> (дата звернения 25.05.2020 г.). – Назва з екрану.
89. Terhalle M., Giegerich B. The Munich Consensus and the Purpose of German Power / Maximilian Terhalle, Bastian Giegerich. // Survival: Global Politics and Strategy. – 2016. – № 58(2). – P. 155-166.
90. Ulbert C. Konstruktivistische Analysen der internationalen Politik / C. Ulbert, C. Weller // Konstruktivistische Analysen der internationalen Politik / C. Ulbert, C. Weller. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005. – Aufl. 1. – P. 9-34.

91. Verteidigungspolitische Richtlinien [Электронный ресурс] // Bundesministerium der Verteidigung. – 2011. – 20 p. – Режим доступа: <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/VPR-18-05-2011.pdf?file=1> (дата звернення 26.05.2020 р.). – Назва з екрану.

92. Wagner W., Schlotter P. Zwischen Multilateralismus und militärischer Zurückhaltung: die Sicherheits- und Verteidigungspolitik Deutschlands / M. Schmidt, R. Zohlhöfer // Regieren in der Bundesrepublik Deutschland / Wolfgang Wagner, Peter Schlotter. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006. – P. 447-465.

93. Weißbuch 1994. Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage und Zukunft der Bundeswehr – Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, 1993. – 160 p.

94. Weißbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr [Электронный ресурс] // Die Bundesregierung. – 2016. – 140 p. – Режим доступа: <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975292/736102/64781348c12e4a80948ab1bdf25cf057/weissbuch-zur-sicherheitspolitik-2016-download-bmvg-data.pdf?download=1> (дата звернення 26.05.2020 р.). – Назва з екрану.

95. Wiegold T. Der Bundeswehreinsatz in Afghanistan [Электронный ресурс] / Thomas Wiegold // Bundeszentrale für politische Bildung (bpb). – 2016. – Режим доступа: <https://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verteidigungspolitik/238332/afghanistan-einsatz> (дата звернення 15.05.2020 р.). – Назва з екрану.

96. Zeitler K. Deutschlands Rolle bei der völkerrechtlichen Anerkennung der Republik Kroatien / Klaus Peter Zeitler. – Marburg: Tectum Verlag, 2000. – 354 p.

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема: «Трансформація зовнішньої політики ФРН в межах концепту цивільної влади (1990-2017 рр.)»

Студентка: Олійник Дар'я Анатоліївна

Рік навчання, факультет: 2018-2020 рр. навчання, факультет соціальних наук та соціальних технологій, спеціальність «політологія»

Науковий керівник: кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології НаУКМА Єремєєв О.С.

Рецензент: доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин НаУКМА Гнатюк М.М.

Захищена: 15 червня 2020 р.

Короткий зміст роботи: Робота присвячена зміні вектору зовнішньої політики та політики безпеки ФРН, яка відбулася після завершення «холодної війни». «Концепт цивільної влади», який був розроблений політологом Гансом Маулем, а також теорія ролей складають теоретичну базу даного дослідження. Вони допомагають виокремити та пояснити проблематичні аспекти прийняття зовнішньополітичних рішень у німецькому уряді за період 1990-2017 рр., а також їхній вплив на подальший розвиток стратегій зовнішньої політики та безпеки ФРН. Під час детального опису історичних періодів, які розглядаються в даній роботі, споглядається зміна цінностей у німецькому суспільстві та виокремлюються основні зовнішньополітичні здобутки другої та третьої «великих коаліцій». Порівняльний аналіз офіційних документів, таких як «Білі книги з безпеки ФРН та стану Бундесверу», «Лінії оборонної політики ФРН» та «Коаліційні угоди», а також метод кейс-стаді, який спрямований на детальне вивчення участі Німеччини у міжнародних конфліктах, зокрема в Україні, Сирії та Іраку у 2014 році, надали підтвердження процесу трансформації зовнішньополітичних ліній та пріоритетів Німеччини на міжнародній арені.

Short summary: The diploma paper is devoted to the change in the vector of foreign policy and security policy of Germany, which took place after the end of the Cold War. The «concept of civil power», developed by political scientist Hanns Maull, and role theory form the theoretical basis of this study. They help to highlight and explain the problematic aspects of foreign policy decision-making in the German government for the period of 1990-2017, as well as their impact on the further development of foreign policy and security strategies for Germany. During the detailed description of the historical periods considered in this paper, the change of values in the German society is observed and the main foreign policy achievements of the second and third "grand coalitions" are singled out. Comparative analysis of official documents such as the The White Paper on Security Policy and the Future of the Bundeswehr, The Defence Policy Guidelines and The Coalition Agreements, as well as the case study method, which aims to study Germany's involvement in international conflicts, including in Ukraine, Syria and Iraq in 2014, provided confirmation of the process of transformation of Germany's foreign policy lines and priorities in the international arena in detail.